

ТУРК ДУНЕСИ

ЮЛДУЗЛАРИ

**САДРИДДИН САЛИМ
БУХОРИЙ**

ДИЛДА ЁР

(Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд)

Бадиа

ТОШКЕНТ

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти

1993

83.373
Б 97

С 4702620201 — 42 қўшимча пл. 1993 й.
ИА 352 (04) — 93

© Садриддин Салим
Бухорий, 1993 й.

ISBN 5-635-01311-2

ҲАЗРАТ БАҲОУДДИН НАҚШБАНД

Бисмиллаҳир Раҳманир Роҳим

Ҳазрат Саййид Муҳаммад Баҳол-ҳақ вал-миллат вад-дунё уд-дин Нақшбанд ибн Саййид Жалолиддин нақшбандия тариқатининг улуг машойихларидандурлар. Бу киши соҳиб каромат ва олими раббоний, Қуръони Қарим ва пайгамбар алайҳиссаломнинг буюрганларини халққа етказиб, ислом дини ривожига муҳим ҳисса қўшган валиюллоҳ ҳисобланадилар.

Ҳазратнинг исми шарифлари Муҳаммад, оталарининг исми Муҳаммад Жалолиддин, лекин Фарбу Шарқда Ҳазрат Баҳоуддин, Хожа Бузург (Буюк Хожа), Шоҳи Нақшбанд номлари билан машҳур.

Ҳазрат Баҳоуддин 1318 йил Бухоро шаҳри яқинидаги Қасри Орифон қишлоғи (Когон тумани) да туғилган. Баҳоуддин туғилган жой Қасри Ҳиндувон аталиб, кейин эса ул зоти шариф шарофатларидан Қасри Орифонга айланган экан.

Абулҳасан Муҳаммад Боқир бин Муҳаммад Алининг «Мақомоти шоҳи Нақшбанд» китобида ёзилишича, Баҳоуддинга бевосита Саййид Мир Кулол устозлик қилган.

Хожа Муҳаммад Бобойн Самосий ўз муридлари Саййид Мир Кулол билан Қасри Ҳиндувондан ўтаётганда: «Бу тупроқдан бир эр иси келмоқдадир. Шу зоти шариф барокотидан Қасри Ҳиндувон Қасри Орифонга айлангай!», дебдилар. Уша пайтда ҳали Ҳазрат Баҳоуддин туғилмаган, балки оналарининг қорнида экан. Бир неча вақтдан кейин эса: «Ҳалиги эрнинг иси ортиқроқ бўлубдур», дейдилар. Дарҳақиқат, Ҳазрат Баҳоуддин туғилган эканлар. Туғилганларига уч кун тўлганда Ҳазрат Баҳоуддинни Бобойн Самосий маънавий фарзандликка қабул қилиб, Мир Кулолга Баҳоуддин тарбияси билан жиддий шуғулланишни топширадилар.

Носируддин ал Бухорийнинг «Тухфат аз-Зонрин» («Зиёратчиларга туҳфа») китобида ёзилишича, Хожа

Муҳаммад Бобойи Самосий улуғ пир Хожа Али Рометаний (Хожаи Азизон) нинг энг етук шоғирдлари бўлган. Бобойи Самосий Бухоро вилоятининг Рометан тумани Самос (Симос) қишлоғида туғилганлар. Қабрлари ҳам худди шу қишлоқдадир.

Бобойи Самосий Ҳазрат Баҳоуддиннинг дунёга келаётганларини олдиндан қандай билганлар? Нақшбандия пирларига, умуман тариқат пирларига Аллоҳ таоло каромат қувватини ато этган экан. Улар ёзда дарё сувларини музлатар, бир зумда Мағрибдан Машриққа бориб келиш қудратига эга бўларкан. Шунингдек, олдиндан кўрмаган киши келишини ҳис қила билмоқ, дарёлардан кўприксиз ўтмоқ, сув юзасида юрмоқ, гулхан устида бемалол турмоқ, осмонда кезмоқ, қушлар, ҳайвонлар билан сўзлашмоқ, қалъаларни бармоқ ишорати билан яқсон этмоқ каби инсон ақли бовар қилмайдиган ишларни бажармоқ пирларга хосдир. Бобойи Самосий ҳам Аллоҳ берган каромат ила олдиндан Баҳоуддиннинг дунёга келаётганликларини билган ва ўз муридларига айтган эканлар.

«Тухфатул ансоб»да Баҳоуддин насаблари ҳақида шундай маълумот берилган: Ҳазрат Баҳоуд ҳақ ваддин Саййид Муҳаммад ибн Саййид Муҳаммад Жалолиддин Бухорий ибн Саййид Бурҳониддин Холдор ибн Саййид Абдуллоҳ ибн Саййид Зайнулобиддин ибн Саййид Шавбон ибн Саййид Бурҳон ибн Саййид Маҳмуд Румий ибн Саййид Исҳоқ ибн Саййид Тақи ибн Саййид Маҳмуд Жоме ибн Саййид Али Акбар ибн Ҳазрат Имом Али Тақи ибн Имом Муҳаммад Тақи ибн Ҳазрат Имом Али Мусо ар Ризо ибн Зайнулобиддин ибн Ҳусайн ибн Али ибн Абу Толиб.

Ҳазрат она томонидан Сиддиқийдир, яъни насаблари Абу Бакр Сиддиққа бориб тақалади.

«Тухфат аз-Зоири» да Саййид Мир Кулолнинг бир юз ўн тўртта халифа (ўринбосар) лари бўлгани, уларнинг етуги Мавлоно Ориф Деҳа-Деггароний Хожа Баҳоуддин Нақшбанд, Хожа Жамол Деҳан Осийий, Шайх Шамсуддин Кулол, Шайх Едгор Хожа Шайх Дарзуний ва Мавлоно Жамолиддин Кешийлардир деб ёзилган.

Мир Кулолнинг Саййид Амир Бурҳон, Саййид Амир Ҳамза, Саййид Амир Шоҳ, Саййид Амир Умар исмли фарзандлари бор эди.

«Темур тузуклари»да хабар берилишича, Саййид Мир Кулолнинг шогирдлари Шамсуддин Кулол асли қаршилиқ бўлган. Шамсуддин Кулол Амир Темурнинг отаси Амир Тарағайнинг пири, шунингдек, Саййид Барака ва Зайниддин Тойбодий қатори Амир Темурга пир бўлганлар.

Тарихий манбаларда таъкидланишича, Саййид Мир Кулол Баҳоуддинга тариқат сулуқи (йўли) ва одобини, зикр талқинини ўргатган. Зикр сўзининг маъноси «ёдлаш», «эслаш», яъни Аллоҳни ёд этмақ демақдир.

Зикр этиш Қуръони Каримдаги «Аълан» сурасининг куйидаги оятлари асосида шаклланган: «Саббиҳисма роббиқал аълаа» (1-оят), яъни: «Поклаб ёд эт ҳаммадан олий қадр бўлган Раббинг исминни». «Ва закара исма роббиҳи ва солла» (15-оят), яъни: «Ва (тили қалби билан) Раббисининг исмини зикр қилса, намоз ўқиса (ютуқ ўшаниқи). (Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф, «Тафсири Ҳилол»).

Ҳазрат Баҳоуддиннинг пирларига ихлосу эътиқодини куйидаги ривоятдан билса бўлади. Пирлари хумдонга ўт ёқишни буюрибдилар. Ҳаво иссиқ, саратон пайти экан. Баҳоуддин хумдонга ўтин қалаб турганда, эғниларидеги бор давлатлари ҳисобланмиш пўстинни ечиб оловга ташлабдилар. Бу ҳолни кўриб Мир Кулол: «Эй фарзанд, хумдонга кириб пўстинингизни олинг, ҳали у сизга кўп даркор бўлади!», дебдилар. Баҳоуддин эса эътироз билдириб: «Агар у тош ёки темир бўлганда ҳам хумдонда аллақачон эриб кетарди. Менинг пўстинимдан ном-нишон қолмагандир», дебди. Мир Кулол: «Эй Баҳоуддин! Ҳақ Субҳонау таоло ишқи оташида неча йилдан бери куйиб келяпсиз, лекин бу пўстинингизга ул оташ таъсир қилмади. Ваҳоланки, эғнингизда доимо шу пўстин бор эди. Хумдондаги олов зинҳор-зинҳор ул пўстинни куйдиrolмагай. Зеро машойихлар: «Қаси сўхта-ро ду бора бирён накунанд», яъни куйган одамни иккинчи маротаба ўтга ташламаслар, деганлар. Қўрқмай хумдонга кириг!», дебдилар. Баҳоуддин бисмиллоҳ, деб лов-лов ёниб турган хумдон ичига кирсалар, пўстинларининг ҳатто бир тукига ҳам олов таъсир қилмаган экан. Шунда Мир Кулол: «Эй фарзанд! Дарвешлар зоҳирида бўлган нарсаларга дунё оташи таъсир этмас. Сиз дарвешлар қалбидан жой олмоққа саъй-ҳаракат айланг, шунда дўзах оташи сизни куйдиrolмас», деган эканлар.

«Мақомоти Амир Кулол»да бу кишининг кароматлари ҳақида ажойиб ҳикоятлар бор. Бир куни Саййид Мир Кулол асҳоб (суҳбатдош) ларига Каъбатуллоҳ ҳақида ҳикоя қилиб, Каъба кўз олдидарида бор бўйи билан турган каби ғоят тиниқ тасвирлабдилар. Муридларининг бири кўнглидан: «Каъба ҳақида гапирадиган киши уни ҳеч бўлмаса умрида бир бор кўриши керак-ку! Пиримиз Мир Кулол эса Каъба зиёратига борган эмаслар. Тахмин билан гапиряптилар!», деган фикр ўтибди.

Бир соатдан сўнг суҳбат тугаб, Мир Кулол асҳоблари билан кўчага чиқибдилар ва ҳалиги муриднинг кўлидан тутиб: «Эй нодон! Кўнгил кўзини оч ва юқорига қара, тамошо қил!», дебдилар. Кўнглидан шубҳа ўтган мурид юқорига қараса, Каъбатуллоҳ Амир Кулолнинг бошлари тепасида жилва қилиб турганмиш. Рубойи:

Ин дида бипўш, то дилат дида шавад,
З-он дида жаҳони дигаре дида шавад.
Гар равзани дил ба зикри Ҳақ бикшойи,
Дар жоми фалакҳар чи бувад дида шавад.

Мазмуни: Кўзларингни юм, то кўнгил кўзлари очилсин, зеро кўнгил кўзи ила ўзга жаҳонни кўриб бўлади. Агар кўнгил равзани (даричаси) Ҳақ зикри ила очилса, фалак комида не иш бўлса, ҳаммасини кўриб бўлади.

Нақл қилинишича, Мир Кулол ўз асҳоблари билан бирга даштдан ўтаётганларида, у кишидан асҳоблар олдинга ўтиб, Мир Кулол орқада қолган экан. Тўсатдан асҳоблар олдидан бир баҳайбат шер чиқади ва йўлни тўсади. Асҳоблар не қилишни билмай, Ҳазрат Мир Кулол ёнларига югуриб борадилар. Мир Кулол шернинг ёнига бориб, филҳол унинг бўйнидан олиб, йўлнинг чеккасига чиқариб қўядилар. Шер то асҳоблар ўтиб кетгунча таъзим қилиб туради.

Баҳоуддин ўн саккизга кирганларида оналари у кишини уйлантирмоқчи бўлибди. Баҳоуддин никоҳ маросимига Бобойи Самосийни таклиф этиш учун Самосга борибдилар. У ерда шайхнинг суҳбатидан файзиёб бўлиб, хурсандликдан масжидга бориб, икки ракаат намоз ўқийдилар ва Аллоҳга дуо айтиб: «Ё раб! Бало юкин тортишга қувват бер! Менга эҳсон қил?!» деганлар. Бу дуо Бобойи Самосийга маълум бўлади ва ул зот: «Аллоҳ, сенинг ризонг не бўлса, бу заиф бандангни

анда тутгил. Фазлу карамиггни мендан дариг тутма деб дуо этинг. Зеро Худои таоло ҳар дўстига балое юборса, ўз инояти билан бало юкин тортарга қувват бергай. Банда ўз ихтиёри билан балони ўзига талаб қилиши мумкин эмас. Бу густоҳлик (беадаблик) ҳисобланади», дебдилар.

Нақл қилинишича, Баҳоуддин уйланганлар. Бухоролик шоир, олим Ҳасанхожа Нисорийнинг (1516—1597) «Музаққир аҳбоб» («Дўстлар ёдномаси») асарида Ҳазрат Баҳоуддиннинг наслларидан бўлган Ҳасанхожа Нақшбандий ҳақида маълумот бор. «...Ҳасанхожа Нақшбандий — қутбул восилин Хожа Баҳоуд-давлат ва ҳақ вал-ҳақиқат вад дунёуддиннинг жиром насли ва улуғ авлодидан. Олқиш олган хулк-атвори ва таҳсинга сазовор кирдикори бор... Олий ва шон-шавкатли юмушларининг улуғлигига қарамай, камтарлик ва ниёзмандлик йўлини ҳар қачонгидан ҳам кўпроқ адо этиб, жисмоний лаззат, моддий манфаатларга илтифот қилмай, ҳамиша маънавий ҳузур ортидан юрувчи экан, авзун табъи матонат девонининг матлаъи ва фатонат қасидасининг байти бўлиб, гоҳо шеър айтишга ҳам майл билдирар ва бу матлаъ унинг шариф сўзларидандир:

Дил бурда зи ман чашм сиёхе баногоҳ
Ширин даҳане, лаб шакаре, рўй чу моҳ.

Мазмуни: Тўсатдан дилим элитди тус қора кўзи, ширин оғзию, шаккор лабию, ой унинг юзи («Ёшлик», 1—2-сон, 1992 йил. Форсчадан И. Бекжон таржимаси).

«Мақомот»да зикр қилинишича, нақшбандия тариқати пирларининг айримлари увайсийдир. Жумладан, Боязид Бастомий, Абулҳасан Харақоний, Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд увайсий ҳисобландилар.

Увайсий сўзининг мазмуни нима? Алишер Навоий ушбу саволга қуйидагича жавоб берганлар: «...ҳар кишики, бу тоифадин зоҳир юзидин пири маълум бўлмаса ва машойихдин бирининг руҳи они тарбият қилган бўлса, они увайсий дерлар». Демак, ўтмиш улуғлардан бирининг руҳи қай кишини тарбият қилса, ундай шахс увайсий бўлар экан.

Илк увайсийлардан Шайх Султон Увайс Қарайнин ҳисобланади. Чунки Шайх Увайс тобеинлардан, яъни пайғамбар алайҳиссаломни кўрмай, у кишининг саҳобалари билан ҳамсуҳбат бўлганлардан ҳисобланиб, Му-

ҳаммад алайҳиссаломнинг руҳлари шайх Увайси тарбият этган. Шу сабаб, кейинги тобеинлар увайсий аталганлар. Демак, муридни кўрмай тарбият этиш анъанаси ҳам пайғамбар алайҳиссаломдан қолган экан.

Баҳоуддин Нақшбандга Хожа Абдухолиқ Ғиждувоний руҳлари тариқат сабоғини ўргатган. Ваҳоланки, Абдухолиқ Ғиждувоний вафотларидан 139 йил ўтгандан кейин Баҳоуддин туғилганлар.

Хўш, руҳ ўзи нима? Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф ҳазратларининг ёзишларича, руҳ мавзуси илмда ҳам, фалсафада ҳам қадимдан энг мураккаб муаммолардан ҳисобланади. Бу муаммонинг энг тўғри ечимини Қуръонда кўрамиз. Жумладан, «Исро» сурасида шундай дейилади: «Сендан руҳ ҳақида сўрайдилар. Айтгин, руҳ Аллоҳнинг иши, сизларга фақат озгина илм берилган, холос» (85-оят).

Бир кеча Баҳоуддин Бухорои шарифдаги учта мазористонга борибдилар. Ҳар мазорда биттадан чироғдон бўлиб, ичи тўла ёғ, лекин фатилалари, яъни пилиги ёғ ичига ботган, шу сабаб чироғлар милт-милт этиб ёнаётган экан. Ул фатилаларга андак ҳаракат берилиб, тuzатилса, чироқ ёруғроқ нур сочиши муқаррар: Шундай манзарани кўриб, Баҳоуддин мушоҳада этадилар. Учинчи муборак мазористонга етишганларида, қибла девори ёрилиб, бир улуғ тахт пайдо бўлибди. Тахт олди парда билан тўсилган экан. Тахт устида бир улуғ зот ва у кишининг атрофида бир неча нуроний пирлар ўтирганлиги Баҳоуддин кўрибдилар. Уларнинг орасидан Бобойи Самосийнинг руҳларини танийдилар. Даврадагилардан бири улуғ тахтда ўтирган пир Ҳазрат Абдухолиқ Ғиждувоний эканликларини ва атрофдагилар эса Ғиждувонийнинг асҳобларидан Хожа Аҳмад Сиддиқ, Хожа Авлиёи Кабир (Авлиёи Қалон), Хожа Ориф Ревгарий (Хожа Орифи Моҳи Тобон), Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавий, Хожа Али Ромеганий, Хожа Муҳаммад Бобойи Самосийлигини билибдилар. Баҳоуддин: «Ул жамоатдин илтимос қилдимки, ҳазрат Хожа (Абдухолиқ Ғиждувоний) га салом қилай ва муборак дийдорларига мушарраф бўлай. Яшил пардани шайхдин олдилар. Пире кўрдум нуроний. Салом қилдим, жавоб бердилар ва сўзларки, сулук мабдан (бошланishi) ва васати (ўртаси) ва охирида кераклидир, манга баён қилдилар ва дедилар, ул чироғларки, ул кайфият бирла санга кўргуздилар, ишорат ва башоратдур санга бул йўл қобилияти ва истеъдодидин. Аммо истеъдод фати-

челни ҳаракат келтурмак керак, то ёруғай ва асрор зу-
ҳур қилгай...» (Алишер Навоий).

Шундан сўнг Абдухолиқ Гиждувоний Баҳоуддинга насиҳат этиб, пайғамбар алайҳиссалом суннатларига амал қилмоқ, ҳар қандай бидъатдан йироқ юрмоқ, Му-
ҳаммад алайҳиссалом ҳадисларини дастуруламал деб билмоқ ва Саййид Мир Кулол хизматларига боринш ке-
раклигини уқтирадилар.

Абдухолиқ Гиждувоний Баҳоуддинга зикри хуфияни ўргатганлар. Хуфия зикр, яъни овоз чиқармай Аллоҳ таоло номини юракда зикр этиш таълимини Абдухолиқ Гиждувоний Хизр алайҳиссаломдан ўрганган эканлар.

Нақл қилинишича, бир кун Абдухолиқ Гиждувоний Қуръони карим тафсирини мутолаа этаётганларида қуйи-
даги оятга дуч келганлар: «Сен ўз Парвардигорияга ёлвор ва махфий ҳолда дуо қил, чунки у ҳаддан ошув-
чиларни ёқтирмайди». Абдухолиқ Гиждувоний бу оят мазмунини устодлари Имом Садриддиндан сўрайди-
лар: «Агар зокир (зикр этувчи киши) овоз чиқарса, бу ҳол бошқаларга аён бўлади. Мабодо дилда, яъни то-
вуш чиқармай зикр этса, шайтон воқиф бўлур. Чунки, шайтон одам фарзандининг ичида қондек оқиб юради, деган ҳадис шунга ишорадур. Хўш, унда хуфия зикр этиш қондаси ва тартиби қай тарзда бўлур?» Имом Сад-
риддин: «Сен сўраётган илм «илми ладуний»дир, яъни Аллоҳ таоло томонидан ато қилинган илм. Агар Аллоҳ ладуний илми сенга маълум қилмоқни хоҳласа, албат-
та аҳлуллоҳ (Аллоҳ одамлари)дан бирини ёнингга юбо-
ради, у сени бу илмдан огоҳ этади», деб жавоб бериб-
дилар.

Ладуний илм ҳақида «Фиёсул луғот» да хабар бор: «Аллоҳ таоло томонидан ато қилинган илм. Ундай илм-
га уриниш, саъй-ҳаракат, риёзат чекиш натижасида, Ал-
лоҳ таоло хоҳласа, эга бўлиш мумкин. Чунки бу Ал-
лоҳ ўзи хоҳлаган кишиларгагина берилувчи илоҳий илм-
дур».

Ладуний илм учга бўлинади: ваҳий, илҳом, фаросат (интуиция). Ваҳий пайғамбарларга, илҳом авлиёларга, фаросат орқали билиш эса сўфийларга Аллоҳнинг изни (рухсати) билан берилади.

Имом Садриддин билан бўлган суҳбатдан бир неча муддат ўтгандан сўнг Хизр алайҳиссалом келиб, Абду-
холиқ Гиждувонийга хуфия зикрдан таълим берадилар ва фарзандликка қабул қиладилар.

Хожа Абдухолиқ Гиждувоний ёзганларки: «Иигирма икки ёшимда уйгоқ қалбларнинг хожаси Хизр алайҳиссалом мени шайхи раббоний Юсуф Ҳамадоний қўлига топширдилар ва мени тарбият қилишга васият қилдилар, улар (яъни Юсуф Ҳамадоний) Мовароуннаҳрда эканликларида мен хизматларини қилдим ва кўп манфаатлар топдим».

Юсуф Ҳамадоний Абдухолиқ Гиждувонийга сўфийлик хирқасини кийгизган. Абдулло Барқий, Хожа Ҳасан Андоқий, Хожа Аҳмад Яссавий, Абдухолиқ Гиждувоний Юсуф Ҳамадонийнинг шогирдлари ҳисобланадилар.

Юсуф Ҳамадонийнинг қадамжолари Бухорои шарифда ҳозир ҳам бор. Бу қадамжо Қорхона (Ўзбекистон) гузарида жойлашган. Бундан ўттиз йилча муқаддам Қорхона гузарида ҳовуз, масжид, кичкина мақбара бор эди. Ҳовуз кўмилди, масжид эса йиқитилиб, унинг ўрнида ҳовли-жой қилинди. Лекин ҳовуз шимолидаги мақбара, яъни Юсуф Ҳамадоний қадамжолари шарафига қурилган бино қолган. Худди шу ерда Юсуф Ҳамадоний бир неча йил яшаб, Андоқий, Барқий, Яссавий, Гиждувоний ва бошқа шогирдларга дарс берганлар. Дарвоқе, мақбара оёқости бўлмасин деб бир мусулмон ўз уйига кўшиб олган. Агар шундай этилмаганда эди, юзлаб алломаларимиз мазорлари каби бу зиёратгоҳ ҳам аллақачон ер юзидан йўқотилган бўлурди. Айни шу кунларда бу зиёратгоҳ яна обод этилмоқда.

Кексаларнинг айтишича, қай бир пок одам жума кунини саҳарда Қорхона гузаридаги ҳовуз ёнига чўк тушиб, ихлос билан қулоқ солса, Юсуф Ҳамадоний корхоналаридан чиқаётган товушни эшитар экан. Мазкур гузар аҳолисининг кўпи матога нақш солиш касби билан шуғуллангани тарихдан маълум.

Биз юқорида зикр этиш ҳақида маълумот бердик. Хўш, нега зикр этиш машғулоти тариқатда асос қилиб олинган? Тўғри, зикр Аллоҳни ёдлаш ҳисобланади. Ошиқ ўз маъшуқини эслаган каби, зокир ўз маҳбубини ёдлайди.

Муҳаббат — тасаввуфнинг асосий руқнларидан бири. Жуда кўп ирфоний тушунча — истилоҳларнинг шарҳи муҳаббат боғланади. Умуман, тасаввуфни илоҳий муҳаббат ҳақидаги илм, дейиш мумкин. Чунки, тасаввуф илоҳий маърифатни эгаллаш, Аллоҳнинг сифат ва исм-

ларни орқали Унинг зотини билиш ва танишни талаб қилар экан, буни ақл ва назарий-тафаккурий билимлар билан эмас, балки яширин бир ички туйғу, ботиний ба- сират, яъни муҳаббат воситасида амалга ошириш мум- кин, деб таълим беради (Нажмиддин Қомилов).

Ҳазрат Баҳоуддин «кимхога нақш боғламоққа маш- ҳурлар» (Алишер Навоий). Маълум бўляптики, Хожа Баҳоуддиннинг касблари кимхога, яъни матога нақш солиш экан. Чунки тариқат пирлари маълум бир касб- ни ўрганиб, ҳаёт кечирганлар. Зеро, пайғамбар алай- ҳиссаломнинг: «Қуръонни ўқиб, унга амал қилинлар. Ундан узоқлашиб ҳам кетманглар, унинг маъносига чу- қур етаман, деб хато ва муболағага берилиб кетманг- лар, уни тирикчилик воситаси қилиб олиб, молу дунё орттиришга ҳам ўтманглар», деган ҳадисларига тариқат пирлари амал қилганлар. «Арқон олиб тоғдан ўтин те- риб, уни сотиб еб ва садақа қилган одам, тиланчилик билан кун кечиргандан яхшироқдир», деган ҳадис те- кинхўрлик, таъмагирликка қаршидир. Жумладан, шай- хулмашойих Абу Саид Фарроз маҳсидўз, шайхулислом Хожа Абдуллоҳ Ансорий этикдўз, шайх Муҳаммад Сак- кок пичоқчи, шайх Абулфайз Ҳаддод темирчи, ўз замони қутби (замонасининг. ягона авлиёси, валиюллоҳ) ва ғавси (мададкори) ҳисобланган шайх Абул Аббос Оми- лий ҳаммол, шайх Абулҳасан Нажжор дурадгорлик би- лан шуғулланган. Уларнинг лақаблари ҳам касбу корини билдириб турибди: харроз — маҳсидўз, саккок — пичоқ- чи, хаддод — темирчи, најжор — дурадгор демакдир.

Ҳазрат Баҳоуддин таълимотлари ҳам худди шунга, яъни ўз қўл кучи билан ҳалол луқма топмоқ, кўнгил эса Аллоҳ таоло ёди билан бўлмоққа асосланган. Зеро, Ҳазрат Баҳоуддиннинг: «Дил ба ёру даст ба кор!» яъни, кўнгил ёр (Аллоҳ) ёди билан, қўл эса иш билан банд бўлсин, деган шиори бутун мусулмон оламига маш- ҳурдир.

Манбаъларда қайд қилинишича, Баҳоуддин Саййид Мир Кулолдан етти йил таълим олган, кейин устоз шо- гирдга ижозат бериб: «Ҳар қандай ройиҳаё (хуш бўй) димоғингизга етса, талабда зинҳор тақсир қилманг!», деб тайинлаганлар.

Шундан сўнг Ҳазрат Баҳоуддин Халил Ота ва Қусам Шайхлардан ҳам сабоқ олганлар.

Бир кеча Ҳазрат Баҳоуддин тушларида турк шайхларидан Халил Отани кўрибдилар ва бу туш таъбирини бувиларидан сўрабдилар. Донишманд буви: «Эй фарзанд! Сенга турк машойихидан насиба бўлгай», дебди. Дарҳақиқат, маълум фурсатдан сўнг Ҳазрат Баҳоуддин Халил Отани бозорда учратадилар.

«Мақомат»да ёзилишича, Ҳазрат Баҳоуддин турк шайхларидан яна бири Қусам Шайх билан биринчи маротаба учрашган пайтда, Ҳазрат Қусам Шайх қовун еб, пўчоғини Баҳоуддин томон отибдилар. Ҳазрат Баҳоуддин қовун қолдиғини пўчоғи билан бирга тановул қилган. Бу ҳолат икки-уч бор такрорланибди. Бир вақт шайхнинг ходими уч туя ва бир отнинг йўқолгани ҳақидаги хабарни келтиради. Шайх дарҳол: «Мана шу йигитни қаттиқ тутинг!», деб ишорат қилибдилар. Муридлар Хожа Баҳоуддинни тутиб, анча қийнабдилар. Баҳоуддин дуолари туфайли шом намозидан сўнг йўқолган уч туя ва от ўз-ўзидан пайдо бўлибди.

Мазкур ривоятдан бир неча хулосага келиш мумкин. Биринчидан, Қусам Шайх Баҳоуддиннинг Ҳаққа яқинлигини сезган. Иккинчидан, Баҳоуддин биринчи кунда ноқ Шайхнинг имтиҳонидан ўтган. Учинчидан, Ҳазрат Баҳоуддин Қусам Шайх хизматига келганда вояга етиб, турли-туман илмлардан хабардор бўлган экан.

«Тухфат аз-Зонрин» да ёзилганки, Баҳоуддин икки-уч ой Қусам Шайхга ихлос билан хизмат этиб, ул зотдан сабоқ олганлар. Қусам Шайх Ҳазрат Баҳоуддинга: «Менинг тўққиз ўғлим бор, сен эса ўнинчи ўғлим ҳисобланасан. Лекин ҳамма фарзандларимдан сен аълороқ», дебдилар.

Юқорида турк шайхларидан Халил Отани Баҳоуддин тушларида кўриб, сўнг Бухоро бозорида учрашганларини эслатган эдик. «Тухфат аззорин» да бу ҳақда ҳам маълумот бор. Ҳазрат Баҳоуддин Халил Ота билан илк бор бозорда учрашганларида, дарҳол шайхни танийдилар. Лекин шайх у кишига илтифот этмай ўтиб кетадилар. Кечаси бир дарвеш келиб, Ҳазрат Баҳоуддинни Халил Ота ҳузурига олиб боради. Бир неча вақт Ҳазрат Баҳоуддин Халил Ота суҳбатларидан баҳраманд бўлиб, сабоқ олган.

Анча муддатдан сўнг Халил Ота Мовароуннаҳрда султон бўлибдилар. Ҳазрат Баҳоуддин устозга садоқат билан хизмат этган. Халил Ота доим Баҳоуддинга қараб: «Ҳар ким Ҳақ таоло ризолиги учун менга хизмат қилса, халқ орасида буюк бўлгай!», дер эканлар.

Халил Ота султонлик баҳридан кечгандан сўнг Баҳоуддиннинг ҳам дунёвий ишлардан кўнгиллари совуб, Самарқанддан Бухорога қайтганлар.

Халил Ота мозори Нахшаб туманидаги Деҳан Шулуқон мавзеидадир.

Бир ривоятда Ҳазрат Баҳоуддин қўлларидан бир неча йил тунроқ ҳиди аримаганлиги ҳақида хабар берилган. Негаки, ул зоти шариф кечалари кўча-кўйларни кафтлари билан сийпалаб, ўнқир-чўнқирларни текислаб, йўлда ётган хас-хашак, тиканларни териб юрарканлар. Бундан мақсад, йўлдан ўтаётиб бирон намозхон ё сўқир киши тўқиниб йиқилмасин, азият чекмасин экан. Бундай ишларни кечаси қилганликларига сабаб шуки, ҳеч ким кўрмасин. Зеро Аллоҳ йўлида қилинадиган хизматни ёлғиз Аллоҳ билмоғи жоиз. Пайғамбар алайҳиссаломнинг: «Йўлда ётган тикан шоҳларини олиб ташлаган одамнинг олдингию кейинги гуноҳларини Тангри кечади», деган ҳадисларига мувофиқ Ҳазрат Баҳоуддин ана шу хизматларни бажарганлар.

Нақл қилинишича, Баҳоуддин Қасри Орифонда қурилаётган масжидда хизмат қилиб, масжид томига тунроқни бошларининг устига қўйиб ташибдилар ва қўйидаги байтни замзама қилидилар:

**Ба жон мекунам кори ту, чаро накунам,
Ба сар мекашам бори ту, чаро накашам?!**

Мазмуни: Аллоҳ, сенинг хизматингни жоним билан адо қиламан, нега уни адо этмасканман? Сенинг юкингни бошимда кўтараман, нега кўтармас эканман?!

Нақл қилинишича, Баҳоуддин Нақшбанд йўлда кетаётиб, бир итни кўриб қоладилар ва ит ўтиб кетгандан кейин чўкка тушиб, ит оёқларининг изини ўпиб йиғлайдилар. Сўфий ана шу итдан сабоқ олиши керак, дейдилар. Ҳаққа етган мўътабар зот Ҳазрат Баҳоуддин Тангри таоло муҳаббатига ит каби содиқ бўлишни орзу қилганлар. Навоий «Лисонут-тайр» да ушбу ҳикоятни келтириб, Ҳазрат Баҳоуддин тилларидан қўйидагича баён этганлар:

Деди: «Мен ортуқ эканму ё бу из»,
Ена ўзни деди: «К-эй инсофсиз,
Ул вафо аҳли аёғидин нишон,
Сен вафосизлик сари домон кашон»,

Хатм қилди чу маънига сўзин,
Ер ўпиб, ул из уза қўйди кўзин.

(Н. Комилов, «Севганимизнинг севгани ҳам севимлидир».)

Баҳоуддин жуда кўп шаҳарларда, мамлакатларда бўлганлар, жумладан, Макка, Мадина, Нишопур, Ҳирот, Марв, Самарқанд, Насаф. Лекин қаерда бўлмасинлар, ҳамма жойда Қуръони Карим ва Ҳадиси шариф каломларини халққа етказмоқ, бидъатдан эл онгини покиза этмоқ учун саъй-ҳаракат қилганлар.

Ҳазрат Баҳоуддиннинг халифа (ўринбосар) лари Хўжа Муҳаммад Порсонинг ёзишларича, ўз пирлари билан биринчи маротаба муборак ҳаж сафарига чиққанларида Марвга бориб, карвон иккига бўлинади. Бир гуруҳ Машҳад, бошқаси Ҳирот томон йўл олиб, Нишопурда яна қўшилмоқчи бўлишади. Ҳазрат Баҳоуддин Ҳиротга бориб мавлоно Зайниддин Абу Бакр Тайбодий билан учрашмоқни ният қиладилар, лекин Хожа Порсо Машҳадга қараб йўл олган. Хожа Порсо кейин бу ишларидан бир умр афсусланиб юрган.

Ҳазрат Баҳоуддин Мавлоно Зайниддин Абу Бакр билан учрашибдилар. Мавлоно ҳазратнинг исми шарифларини билганларидан сўнг: «Биз учун бир нақше боғланг!», деб илтимос қилибди. Ҳазрат Баҳоуддин эса: «Келибмизки, Сиздин нақше элтгайбиз», деб жавоб берган. Мавлоно Баҳоуддинни ўз уйларига элтиб, икки-уч кун ҳамсуҳбат бўлгандан сўнг, ҳаж сафарига ижозат берганлар.

Нақшбандия таълимотича, «нақш банд бир дил банд», яъни кўнглинда Аллоҳ таоло зикрини нақш айла демакдур. Демак, нақшбанднинг мазмуни юракда Аллоҳ номини нақш айлаш ҳисобланади.

Ривоят қилинишича, Ҳирот шоҳларидан бири ҳазрат Баҳоуддин шарафларига зиёфат уюштирибди. Лекин шоҳ зиёфатига қатнашган Баҳоуддин дастурхондан ҳатто нон ушоғини ҳам олиб оғизларига солмабдилар. Бу нинг сабабини шоҳ сўраганда: «Жанобларининг касблари не?», дебдилар. Шоҳ ҳайрон бўлиб: «Ҳазрат, мен шаҳаншоҳмен! Қасбим шу!» деб жавоб берганда, Хожа Баҳоуддин: «Шоҳлик касб эмас. Довуд алайҳиссалом темирчилик қилиб кун кўрган. Сизнинг дастурхонингиздаги ноз-неъматлар пешона тери билан топилганда эди,

ҳалол ҳисобланарди. Узр, бизга бу дастурхондан овқат тановул қилмоқ жоиз эрмас», деб шоҳ зиёфатидан чиқиб кетганлар.

Дарвоқе, ҳазрат ҳар муридга албатта бир касбни ўрганишни тавсия этар эканлар.

Ҳазрат Баҳоуддин вафотларидан бир кун олдин муридларнинг ҳаммасини Хожа Муҳаммад Порсога тобеъ бўлишини васият қилганлар. 1389 йил Баҳоуддин Бухорои шариф яқинидаги Қасри Орифон (Когон тумани)да вафот этганлар. Жуда кўп шоирлар ҳазрат вафотларига атаб тарих битганлар, лекин энг машҳури мана бу:

Рафт шоҳи Нақшбандон Хожаи дунёву дин,
Он ки буди шоҳи роҳи дину давлат миллаташ.
Маскану маъвои у чун буд Қасри Орифон,
«Қасри ирфон» з-ин сабаб омад ҳисоби реҳлаташ.

Мазмуни: Дунё ва диннинг хожаси шоҳи Нақшбанд (Баҳоуддин) вафот қилди, у дину давлатнинг шоҳи эди. Унинг маскану маъвоси Қасри Орифон бўлган, шу сабаб вафоти тарихи «Қасри ирфон»дан чиқади.

«Қасри ирфон»дан абжад ҳисоби билан 791 (1389) йил ҳосил бўлади.

Баҳоуддин Нақшбанд «Ҳаётнома», «Далелул ошиқин» номли китобларнинг муаллифидирлар.

Ҳазрат Баҳоуддиннинг биринчи ва етуқ халифалари Хожа Алоуддин Аттор (Муҳаммад ибн Муҳаммад ал Бухорий) бўлганлар. Баҳоуддин Хожа Алоуддин Атторни маънавий фарзандликка қабул қилган. Хожа Алоуддин Аттор 1400 йил вафот этган, қабри Ҳисори Шодмон (Душанбе шаҳри) вилояти, Чағониён тумани, Деҳинав қишлоғидадир.

Нақл қилинишича, Хожа Алоуддин Аттор вафотидан етти йил олдин келиб, Улуғ Хожа (Ҳазрат Баҳоуддин) қабрларини зиёрат қилади. Дарвешлардан бири туш кўрадики, Улуғ Хожа ва Алоуддин Аттор шоҳона бир қаср ёнига борибдилар. Мазкур қаср Муҳаммад алайҳиссаломга тегишли экан. Улуғ Хожа қасрга кириб, бир неча муддатдан сўнг ғоят севиниб чиқибдилар ва: «Аллоҳ таоло изни билан менга Муҳаммад алайҳиссалом шундай кароматни ато қилдилар: сулуқимдаги қай бир муридим менинг қабримдан (хоҳ шарқу хоҳ ғарб, хоҳ жанубу хоҳ шимолда) юз фарсаҳ масофада бўлса, мен

унга шафоат этурман», дебдилар. Алоуддин Атторнинг қабрлари 40 фарсанглик масофада жойлашган, шу сабаб шафоат мартабасига етган экан.

Хожа Муҳаммад Порсо (1419 йил вафот этган) Ҳазрат Баҳоуддиннинг иккинчи халифасидир. Бу зоти шарифнинг исмлари Муҳаммад ибн Маҳмуд ал-Ҳофиз ал-Бухорий.

Хожа Алоуддин Ғиждувоний Баҳоуддиннинг учинчи халифалари ҳисобланадилар. Шайх Сирож Пирмастий, Хожа Абул Қосим Бухорийлар Баҳоуддиннинг асҳобларидирлар.

Ҳазрат Баҳоуддиндан, сизнинг тариқатингиз қай тартибда, деб сўралганда: «Анжуманда хилват; зоҳир юзидин халқ билан ва ботин тарафидин Ҳақ Субҳонау ва Таоло билан. Байт:

Аз дарун шав ошнову в-аз берун бегонаваш,
Ин чунин зебо равиш кам мебувад анлар жаҳон.

Мазмуни: Ичдан (яъни кўнгил билан) Аллоҳга ошно бўл, лекин ташқаридан бегонадай ўзни тут. Бундай гўзал равиш дунёда жуда кам учрайди», деган байтлар билан жавоб берганлар.

Ҳазрат Баҳоуддин яна деганларки, «лоилоҳа» ўзга маъбуднинг инкори, «илоллоҳ» Аллоҳнинг борлигининг исботи, «Муҳаммадун расулуллоҳ» эса «менинг изимдан юринглар» мақомига киритмоқ ҳисобланади.

Ҳазрат Баҳоуддин тариқатлари ботиний, яъни ички оламни баркамол этишга қаратилган.

Зикр икки хил: жаҳрия (овоз чиқариб) ва хуфия (ичида, овоз чиқармай) тарзда адо қилинади. Абдухалиқ Ғиждувоний ва у кишининг таълимини олган Баҳоуддин Нақшбанд хуфия зикрни тарғиб қилганлар.

Зикр пайти нафас чиқараётганда «лоилоҳа», нафас олаётганда эса «илоллоҳ» дейилади. Агар шу тарзда зикр қилинса, Аллоҳ номи юракда нақш каби боғланаркан.

Самоъ — мусиқа ёрдамида куйлаб, Аллоҳни зикр этиш йўли ҳам тариқатда бор. Мавлоно Жалолиддин Ру-

мий асос солган мавлавия йўлида зикру самоъ мавжуд.
Лекин Абдухолиқ Гиждувоний самоъни манъ қилганлар:

Эй сўфий соф, ки кун майли самоъ,
Ҳосил зи самоъ, чун нифоқ асту видоъ.
Ё тарки самоъ кун, ки софӣ гарди,
Ё он ки ҳаёти дили худ соз видоъ.

Мазмуни: Эй покиза сўфий, сен самоъга майл кўрсатсанг, ундан фақат нифоқ ва низо ҳосилини олажаксан. Ё самоъни тарк қилиб, тўғри йўлни танла, ёхуд ҳаётинг хавф остида қолади, шундан эҳтиёт бўл.

Баҳоуддин уйларида хизматкор ҳам, қул ҳам бўлмаган. «Қачон бу бандалиғ хожалиғ билан рост бўлур», деган жумлаларни у зоти шариф такрорлашни яхши кўрар эканлар. Дарвоқе, ҳаммамиз Аллоҳ таолонинг қулларимиз, Аллоҳ таоло йўлида хизматдамиз. Қулга қул тутмоқ, хизматкорга хизматкор тутмоқ жоиз эмас.

Хожан Азизон номи билан машҳур бўлган Шайх Хожан Али Рометаний: «Ёр бу тоифа кўзида бир суфра (дастурхон) дур», деган, яъни дастурхон устидаги барча нарса, дастурхон атрофидаги бор воқеа кўзга қандай аён кўринса, улуғ шайхлар кўзига бутун ёр юзидаги воқеа, нарсалар ҳам худди шундай аён бўлиб тураркан. Ҳазрат Баҳоуддин эса: «Ёр юзи бу тоифа кўзига тирноғ юзичаликдур», деб машойихлар назаридан ердаги бирор воқеа пинҳон бўлиб қолмаслиғини билдирган.

Амир Темур, Хожан Исматуллоҳ, Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий, Мирзо Бобур ва Бухоронинг кўп амирлари нақшбандия тариқатига эътиқод қўйганлари, мурид бўлганлари маълумдир.

Мавлоно Жалолиддин Холидийдан сўрабдиларки, кейинги тариқат пирларидан қай бирининг даражаси Ҳазрат Баҳоуддин даражасига яқинлашган? Шунда ул зот: «...бу навъ осори валоят (Худога яқинлик) зуҳурики (кўриниши), ҳазрати Хожан (Баҳоуддин) да Тангри таоло иноятидин воқеъ бўлубтур, тариқат машойихига мутааххирлардин (кейингилардин) ҳеч кимга бўлмайдур», деб жавоб берибдилар. Демак, ҳазрат Баҳоуддин шундай бир улуғ пояга етганларки, кейинги авлиёларнинг бирортасига ҳам бундай даража муяссар бўлмаган.

Шайх Шабустарий таъкидлаганларки: «Борғил, сен кўнгил уйингни ораста қил, маъшуқанг келиши учун жой тузат. Қачон сен чиқиб кетсанг (яъни ўзлигингни тарк этсанг), шундан сўнг маъшуқанг у ерга киради ва жамолини сенга сенсиз зоҳир этади» (И. Ҳаққул, «Тасаввуф ва шеърят»). Дарвоқе, кўнгил назаргоҳи Ҳақдур. Зеро, Имом Ғаззолий ёзганларки: «Улуғлик эгаси, буюк Аллоҳ ҳаққи-ҳурмати, мен Исо алайҳиссаломга нозил бўлган Инжилда кўрдим: «Мурдани жанозага қўйилган вақтдан то қабр бошига элтгунча Аллоҳ ўз улуғлиги билан қирқ савол сўрайди. Энг биринчи савол, Аллоҳ айтади: «Эй бандам, сен неча йиллар давомида бандалар назари тушадиган жойларни поклаб, тозалаб юрдинг, аммо менинг назарим тушадиган қалбингни ақалли бирон соат ҳам пок тутмадинг. Мен эса умидвор бўлиб, ҳар кун сенинг қалбингга қарайман. Эй бандам, эҳсону карамларимга ўраниб олиб, мендан бошқалар билан нималар қилмадинг. Ҳолбуки, мендан бошқанинг ёди билан нафас олиш ҳам лойиқ иш эмас. Гапир ё бир сўз эшитаолмайдиган кармисан?!» (Имом Ғаззолий, «Охиратнома».)

Баҳоуддинга нисбат бериладиган қуйидаги байт ҳам гоят ибратли:

Кн то кай гўри мардонро парастй,
Ба гирди кори мардум гардй растй.

Мазмуни: Улуғ одамларнинг гўрига сиғингунча, уларнинг ишларига (улар айтган гапларга) амал қил, шундан сўнггина мақсадингга етасан.

Нега Баҳоуддинни балоғардон, яъни балони қайтарувчи, деб атайдилар? Жомийнинг «Нафоҳатул-унс» асарида ёзилишича, Бобойи Самосий ўз кулоҳларини Баҳоуддинга берган эканлар. Аллоҳ шу кулоҳ шарофатидан Баҳоуддинга балоғардонлик кароматини ато этган экан. «Мақомот»да ҳам бу ҳақда хабар бор. Лекин қалб кўзини очиб, мушоҳада этсак, Баҳоуддин таълимотлари моҳиятидан қуйидаги хулосага келамиз. Ҳазрат таълимотлари Қуръони карим ва Ҳадиси шарифга асосланади. Демак, Қуръони карим ва Ҳадиси шарифдаги кўрсатмаларга риоя қилган одам балога дуч келмай-

ди. Аниқроғи, Қуръони карим ва Ҳадиси шариф бало-
гардондир. «Менинг таълимотимга эргашинг, амал қи-
линг, сиздан бало даф бўлур», деганда ул зоти шариф
шуни назарда тутганлар. Ҳазрат Баҳоуддин таълимот-
ларини ўрганиб, унга амал қилмоқ фурсати етди.

Аллоҳ тавфиқ берсин, ҳаммамизни илмига амал этув-
чилар тоифасидан этсин. Омин!

ТАРИҚАТ НЕ?

(Тариқат илдизларига бир назар)

Ҳозир дунёнинг барча минтақаларидаги турли ирқу миллат вакиллари Боязид Бастомий, Абдухолиқ Ғиждувоний, Хожа Али Рометаний, Муҳаммад Бобойи Самосий, Саййид Мир Кулол ва Шайх Нақшбанд Муҳаммад Баҳоуддин Увайсий ал-Бухорий тариқатларини, аниқроғи, нақшбандия тариқатининг усул ва одобини ўрганишмоқда. Олмону фаранг, инглизу ёпон, ўрису латиш, турку тожик ва бошқа миллат вакиллари мазкур тариқатга мурид бўлганликлари ила фахрланадилар. Ва улуг сўфийларнинг йўлидан бормоқликни ўзлари учун ифтихор деб биладилар. Бунга сабаб нима?

Маълумки ШАРИАТ, ТАРИҚАТ, ҲАҚИҚАТ инсонни қамолотга етказувчи мақомлардир. Шариаат ҳукмлари Аллоҳ таоло томонидан фарз, пайғамбар алайҳиссаломдан суннат қилиб берилган. Ул ҳукмларни бажариш мусулмонман деганга шарт. Зеро:

Шариаатга кишиким бўлса мункир,
Гумон йўқтур, бўлур албатта кофир.

Шариаат ҳукмларига тўла-тўқис амал қилмаган одам тариқатни мутлақо тушунмайди. Тариқатга ўтиш учун эса шариаат биринчи зинаноя ҳисобланади. Тариқат сулукига кирувчилар мингтадан битта.

Шариаат айтадур, ўлдир илонни,
Тариқат айтадур, оғритма жонни.

Мазкур байт шариаат билан тариқат орасидаги фарқни маълум маънода кўрсатиб турибди. Дарвоқе, Жомий «Нафоҳатул-унс мин ҳазарот ал-қудс»ида ўз фаришта-сини кўрган пир ҳақида хабар берганлар. Пир: «Фариштани кўрмоқ учун одам не қилмоғи керак?», деб сўраганда, фаришта: «Хеч бир жониворга озор бермайдиган

киши фариштани кўриши мумкин», деб жавоб берибди Қунлардан бир кун ҳалиги пирни чумоли чақибди, ул зот чумолини олиб ташлаётганларида нохос ўлдириб қўйибдилар ва ўша кундан эътиборан пир ўз фаришталарини қайта кўролмадилар.

Уламолар қуйидагича қиёс қилганлар: шариат ёнғоқнинг пўчоғи бўлса, тариқат пўчоқ ичидаги пўстлоқдир, ҳақиқат эса пўстлоқ ичидаги мағиз. Дарҳақиқат, мағиз пўстлоқсиз ва пўчоқсиз ҳосил бўлмас. Лекин шариат ҳукмларига амал қилиб, икки дунё саодатига эришса бўлади. Аммо тўла маънодаги маънавий етукликка эришмоқ учун, Аллоҳ, маърифатини ҳар томонлама ўрганмоқ учун, янада баркамол бир даражага етмоқ учун уламолар тариқат йўлига кирдилар.

Шариат — ер, тариқат мазкур ерда унган дарахт, ҳақиқат эса шу дарахтнинг мевасидир, деб таъриф берган машойихлар. Лекин шариат заминидан унмаган дарахтнинг меваси заҳардир. Сўфи Оллоёр айтадиларки.

Шариат ҳукмидин ташқи риёзат
Эмас тоат, қабоҳатдур, қабоҳат.
Амал қилмоқ учун кирсанг бу йўлга
Керакдур шамъи илм албатта қўлга...
Кўзунг гар бўлмаса, эй ақли ҳушёр,
Асокашсиз қадам ҳеч қўйма зинҳор.

Тариқат арабча сўз бўлиб, «усул», «йўл», «маслак», «сўфийлик йўли» маъноларини англатади. Тариқат аҳли сўфийлардир.

Шайх Воиз Кошифийнинг «Футувватномаи султония» асаридан ёзилишича, тариқат маъноси «рост, тўғри йўл»дир. Тариқат аҳли, яъни сўфийлар эса уч нарсада: дам, қадам, карамда ўзгаларга ибрат бўлишлари лозим. Яъни кераксиз—ўринсиз гаплардан тийилмоқ — дам, беҳуда ишларга қадам қўймаслик — қадам, фойдали ишлар, яъни охиратга фойдаси тегадиган ишларни қилиш — карам ҳисобланади.

Кошифий ёзадиларки, шариат, тариқат, ҳақиқат бир-бири билан боғлангандир, шариат ҳукмлари равшан, аниқ, уни ҳурматлаш лозим, у ҳукмларга ҳамма амал этмоғи даркор. Тариқатни эса қидирмоққа тўғри келадди, бу иш саъй-ҳаракат билан, риёзат чекиш ила ҳосил бўлур. Тариқатда баён бор, бу йўлда хизмат қилмоқ керак. Ҳақиқат мингтадан биттага насиб этади, унда Ҳақ қудратини кўрасан, у сенга аён бўлур. Бунга улуг ғим-

мат билан эриша олиш мумкин. Кошифий таъкидлайдилар: «Агар пурсанд, ки самараи ҳар яке чист, бигўй, самараи шарият вафост ба аҳд, самараи тариқат — фаност, яъни аз ботил буридан ва ба кори Ҳақ пайвастан аст». Мазмуни: агар сўрасаларки, улар (шарият, тариқат, ҳақиқат)нинг самараси не? Жавоб бергилки, шарият самараси аҳдга вафодир, яъни исломнинг беш арконига риоя этмоқ, тил билан дил гапининг бир бўлиши. Тариқат — фано, яъни ўздан кечиш, ҳақиқат — бақо, яъни ботил (бузилган, беҳуда) ишлардан кечиб, ҳақ ишларга боғланмоқ.

Азиз Насафийнинг «Мақсадул асқо» асарида ёзилишича, Муҳаммад алайҳиссаломнинг хосу ҳамманинг амал қилиши лозим бўлган ишларни буюрганлари шариятдир. Тариқат эса пайғамбар алайҳиссаломнинг иш—фаолиятлари ҳисобланади. Ҳақиқат — пайғамбар алайҳиссаломнинг Аллоҳ таолонинг қудрати ила бунёд этилган кимарса ва нимарсаларнинг кўрганларидир. Демак, шарият — пайғамбар алайҳиссаломнинг буюрганлари, тариқат — ул зотнинг қилган ишлари, ҳақиқат — ботин кўзи ила кўрганлари.

Шарият — қонун, тариқат — йўл. «Қонун» вужуд ва қалбни тарбиялайди, «йўл» кўнгилни поклаб, руҳни нурлантиради (В. А. Жуковский, «Человек и познание у персидских мистиков». С-Петербург, 1895, стр. 18).

Абубакр ибн Тоҳир ал Абҳарийдан, ҳақиқат не, деб сўраганда: «Ҳақиқатнинг бари илмдур», деб жавоб берган. «Илм не?» дейилганда: «Илм ҳақиқатдур», деган экан.

Тариқат йўлининг поёни борми?
Сўфи Оллоёр:

Бу йўлни чунки ҳеч поёни йўқтур,
Агар етдим десаи имкони йўқтур,

деганида ҳақ эди.

Тариқатдаги дастлабки мақом ТАВБА, иккинчиси — ВАРРАЪ — тақво, парҳезкорлик, учинчиси — ФАҚВ — дунё ноз-неъматларидан кечиш, моддий муҳтожликни енгиб, маънавий бойиш, руҳни бойитиш. Тўртинчиси — САБР — не ранж келса, сабр қилмоқ, бешинчиси — ТАВАҚҚАЛ, олтинчиси эса РИЗО.

Абдурахмон Жомий «Баҳористон»да ёзганларки: «Шайх Абу Саид Абулхайрдан: — «Тасаввуф недур?» деб сўрадилар. У: — «Бошингдаги ҳамма нарсаларни чи-

қариб ташлаш, кафтингдаги бор нарсани бериш, ўзгалардан сенга не ранжу кулфат етса, барига чидаш — тасаввуфдир», деб жавоб берган».

Тасаввуф сўзини Қошифий ҳарфма ҳарф шарҳлаган: «Т» — тажрид, яъни ортиқча нарсалардан холи қолиш, беҳуда ишлардан четлашиш, «С» — сидқу сафо, «В» — вафо, «Ф» — фано маъноларини англатади.

«Тасаввуф икки ишдир, — дейдилар Имом Ғаззолий — бири — Аллоҳ буюргандек тўғри юрмоқ, тўғри турмоқ (яъни Аллоҳ фарз қилган барча амалларга риоя этмоқ). Иккинчиси — ношаръий ишларда бошқалардан ажралмоқ. Кимки Аллоҳ буюрганини тўлиқ адо этса, юриштуриши, хулқи, одамлар билан муомаласи юмшоқ ва чиройли бўлса, ўша зотни ҳақиқий сўфий дейиш мумкин».

Тасаввуф нима, деган саволга Шайх Нурий шундай жавоб берганлар: «Тасаввуф нафс лаззатларидан воз кечишдир». Шайх Сафий Алимшоҳ жавоби эса бундай: «Тасаввуф — нафс манзилларини босиб ўтишдир», Шайх Равим: «Тасаввуф Худо йўлида нафсдан кечмоқдир», деганлар. Атоқли сўфий шоир Бобо Тоҳир эса бу маънони янада аниқроқ қилиб баён этган: «Тасаввуф — ўлими йўқ ҳаёт ва ҳаёти бўлмаган ўлимдир, яъни нафсоний — ҳайвоний ҳаётда ўлмоқ ва инсоний ҳаётда яшамоқ» (Н. Комилов, «Тасаввуф ва бадий ижод», «Ешлик», 8-сон, 1991 йил).

Абу Ҳомид Муҳаммад ибн Муҳаммад ал-Ғаззолий ёзганларки, сўфийликнинг боши — жондан кечмоқлик (жонфидолик), бас, жондан кечгил! Зуннун Мисрий шогирдларидан бирига айтганлар: «Агар жонингдан кечишга қудрату тоқатинг етса — бу йўлга кир, етмаса — сўфийлик билан машғул бўлма!»

Абулҳусайн Нурий айтганларки: «Тасаввуф на русумдур ва на улум (илмлар), лекин эҳтиёждир. Агар расм бўлганда эди, мужоҳида (ҳаракат) билан қўлга киритмоқ мумкин эди, агар илм бўлганда эди, таълим билан ҳосил қилинарди. Худой мулкига на русум ва на илм билан кириб бўлади».

«Содиқ сўфий улки, фақр ҳолатида бўлгай, ўзига тўқ ҳолатида ўзгаларни устун санагай». (Али Даштий, «Сўфийлик нима...» Асқар Маҳкам таржимаси.)

Демак, тасаввуф ҳам ладуний илм ҳисобланар экан. Бу илмни таълим бериш билан ёки зоҳирий расму русумларини ўрганиш билан эгаллаб бўлмайди. Аллоҳ ўзи хоҳлаган кишиларгагина бу илмни насиб этиши мум-

кин. Шунинг учун Абулхусайн Нурий тасаввуфни на русум, на илм, балки эҳтиёждир, деб таърифлаганлар.

Кошифий сўфий сўзини қуйидагича талқин қилганлар: «С» — кўнгил хилватхонасини ғайр (яъни бегона) хаёлидан тозалаб, ёлғиз дўст (Аллоҳ) хаёли, ёди билан бўлиш. «У» («Вов») — сирни шу қадар маҳкам тутмоқ керакки, ғоратгар Шайтон ўғирлай олмасин. Бу мартабага ихлос билан етишмоқ мумкин.

Ҳар ки ба ихлос қадам мезанад,
Исйй вақт аст; ки дам мезанад.

Мазмуни: Ҳар ким ихлос ила бу йўлга қадам қўйса, билки ўшал киши нафаси ҳаёт бахш этувчи Исодур.

«Ф» — файз олмоқ ва файз бермоққа ишорадур, яъни ўздан юқоридагилар (пирлар)дан файзиёб бўлиб, ўздан қуйидагиларга файз бериш.

«И» — яқин (жазм) дир.

«Сўфий» сўзининг келиб чиқиши ҳақида турли фикрлар мавжуд:

«Суф» — «сафо» дан, яъни поклик, тозалиқдан олинган. Бишрул Мофий: «Қалби пок кишиларни сўфий деб айтаммиз», деган.

«Сўфий» — «сафф» (сафда туриш) дан олинган бўлиб, сўфийлар Худога яқин тургувчилар, шу сабаб Унинг наздида биринчи қатор, биринчи сафда бўладилар дейилган.

«Суф» — «суфа» (супа), яъни Муҳаммад алайҳиссалом даврларида Мадинадаги масжидларнинг шимолида катта бир супа бўлиб, унда ҳар тарафдан келган ислом динига эътиқод қўйган кишилар яшаган. Улар пайғамбар алайҳиссаломнинг олдиларида катта эътибор қозониб, муттасил ибодат билан машғул бўлганлар. Улар ҳар хил ноз-неъматлардан воз кечиб, қовурилган арпадан тайёрланган талқон истеъмол қилишган. Баъзилар, «сўфий» сўзи мана шу «аҳли суфа» дан олинган, дейишади.

Туя янги арабчада «сўф» дейилади. Сўфийлар туя юнгидан тайёрланган дағал кийим кийишган. Ҳасан Басрийнинг айтишнча, пайғамбар алайҳиссалом билан Бадр жангида иштирок қилган етмиш саҳобанинг ҳаммасида сўфдан кийим бор эди. Саҳоба Абу Мусал Ашърийнинг хабар беришнча, пайғамбар алайҳиссалом ҳам кўпинча сўфдан тикилган кийим кийиб юрарканлар.

«Сўфий» сўзи мана шу «сўф», яъни туя юнгида оллингандеган фикр бор.

Арабчада гашлик, хиралик ва ҳар қандай ёмонликдан тоза деган маънони «суфвот» сўзи англатади. Сўфийлар ҳар қандай гашлик, шубҳадан холи, шу сабаб, «сўфий» сўзи «суфвот» дан оллингандеган фикр ҳам мавжуд. Шундай қилиб, сўфий ёки тасаввуфнинг қандай асосда шу ном билан аталиши ҳақида мингдан ортиқ таъриф кўрсатилган. (М. Зокиров, «Тасаввуф таълимоти ҳақида», Ш. Ю. 7-сон, 1990 йил.)

Тариқатга майл кўрсатган киши албатта пирга, яъни шайхга мурид бўлиши керак. Мурид — талаб этувчи, эргашувчи, демак. Пирга қўл берган киши мурид ҳисобланади. Қўл бериш анъанаси ҳам пайгамбар алайҳиссаломдан бошланган.

Имом Ғаззолийнинг таъкидлашларича, шайхликнинг шарты — у тарбия беришга муносиб, Расулуллоҳ вожиб қилган йўлга кирган ва олим бўлиши шарт. Негаки, ҳар қандай олим ҳам шайхликка ярамайди. Шайх аввало моддий бойлик орттиришдан юз ўгириб, мансаб, мартаба, ҳою ҳавасидан воз кечган ва Расулуллоҳ силсилаларига тобеъ бўлиши керак. Ва кам еб, кам ичиб, кўн намоз ўқиб, кўп тоат-ибодат қиладиган, садақалар бериб, рўза тутиб, нафсини риёзат ила ўлдирган киши бўлиши шарт. Мурид эса сабру тоқатли, қаноатли, ростгўй, аллоҳга шукрона этувчи, Аллоҳга таваккал қилувчи, вафодор, донмо сахий, самимий, ҳилм (юмшоқ табиат) ли, тавозеъ (камтарин) ли, илмсевар киши бўлиши керак.

Аниқроқ қилиб айтганда, сўфийлар мусулмонлар ичида қалб софлиги учун фидойи, тоат-ибодат, тақводорликка кўпроқ эътибор берганлиги билан ҳурматга сазовор бўлган (Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф).

«Мақомоти Шоҳи Нақшбанд»да ёзилишича, Ҳазрат Баҳоуддин Саййид Мир Кулолдан, Мир Кулол Бобойи Самосийдан, Самосий Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавийдан, Фағнавий Хожа Ориф Ревгарийдан, Ревгарий Хожа Абдухолиқ Ғиждувонийдан таълим олганлар. Хожа Абдухолиқ Ғиждувоний Юсуф Ҳамадонийдан, ул зот Шайх Абу Али Фармадийдан, ул зот эса Шайх Абул Қосим Гургонийдан, Гургоний Абулҳасан Харақонийдан, Харақоний Боязид Бастомийдан сабоқ олган. Боязид Бастомийнинг пирлари Имом Жаъфар Содиқдир.

Имом Жаъфар Содиқ силсилаи шарифда икки йўл

билан боғланган. Бирида Имом Жаъфар ўз падари бузрукворлари Ҳазрат Имом Муҳаммаддан, Имом Муҳаммад оталари Имом Зайнулобидиндан, Зайнулобидин оталари Имом Ҳусайндан, Имом Ҳусайн оталари Али разиоллоҳу анҳудан, Али эса Муҳаммад алайҳиссаломдан таълим олганлари қайд қилинган. Мазкур занжир ҳалқалари нафақат оилавий йўл билан, балки тариқат таълими билан ҳам пайғамбар алайҳиссаломга туташгандир.

Иккинчисида эса Имом Жаъфар Содик тариқат тарбиясини Ҳазрат Қосим бин Муҳаммад бин Абу Бакр Сиддиқдан олган. Ҳазрат Қосим Имом Жаъфарнинг боблари (она томонидан) ҳисобланади. Ҳазрат Қосим Салмони Форсийдан, Салмони Форсий Абу Бакр Сиддиқдан, Абу Бакр Сиддиқ Сарвари кинот Муҳаммад Мустафо саллоллоҳу алайҳи вассалламдан тариқат сирларини ўрганиб, қўл олгани маълум.

Тариқат шайхлари Қуръони карим таълимоти, пайғамбар алайҳиссалом ҳадисларини ёйиш, эҳёуссунна, яъни пайғамбар суннатларини қайта тирилтириш, уларга амал қилиш, шунингдек, хурофот ва бидъатга қарши курашмоқни ўзларининг асосий мақсаду вазифалари деб билганлар.

Маълумки, қудрат эгаси ёлғиз Аллоҳ таолодир. Пайғамбарларга эса Аллоҳ томонидан мўъжиза кўрсатиш изни берилган. Аллоҳ авлиёларга, яъни тариқат пирларига каромат ато этган. «Силсилаи шариф»даги авлиёлар соҳиб каромат бўлганлар.

«Силсилаи шариф» даги олтинчи ҳалқа пири ҳисобланадиган Боязид Бастомий (883 йил вафот этганлар) 113 пирнинг хизматини қилиб, улардан файз олган эканлар. Лекин ул зоти шарифдан, Сизнинг пирингиз кимдур деб сўралганда: — Бир пиразан (кампир) дурким, бир куни тавҳид (Аллоҳнинг яккалигини таниш. Тасаввуф таълимотида — Ҳақиқатга, Ҳаққа етиш) сўнгги олий мақомнинг ишорати ғолиблигининг саҳрога чиқиб эрдим. Узумда қилча ихтиёр йўқ эрди. Бир пиразан учради. Бир халтада ун кўтарибдур. Манга дедиким: «Келгил, бу халтадаги унимни уйимга етқаруб бергил».

Ва мени (қопни) кўтармоққа чоғим йўқ эрди. Бир шерни ишорат бирлан келтуриб, унни шерга юклаб бер-

им. Пиразанга дедимки: «Шаҳарга борсанг, кимни кўрдум дерсан?»

Пиразан деди: «Бир золим ва раъно (такаббур) ни кўрдум, дерман». Мен дедим: «Не учун мундоғ дерсан?» Пиразан деди: «Худои таоло шерни банданинг хизмати-га таклиф қилмабдур. Не учун сен ани хизматга таклиф қиласен? Бу зулим бўлмайдиму?» Мен дедим: «Ори, бу зулимдур. Ва раъно (такаббур) на учун дерсан?» Пиразан деди: «Анинг учунким, селинг хоҳишинг улжи, шаҳар халқи билгайларким, шер санга мутеъ, фармонбардор бўлудур. Соҳибкароматсен. Бу такаббурлиғ эмасму?» Дедим: «Ори андоғдур, тавба қилдим ва баланддин пастга тушдим. Ушбу (кампир) манга пирдур». («Сирли олам», 9-сон, 1991 йил).

Боязид деганларки: «Илон пўст ташлаган каби мен ҳам ўзимни тарк қилдим. Бир маҳал ўз моҳиятимга боқсам... оҳ, мен Унга айланибман!»

Бу ҳолатни Боязид фано деб атаганлар, кейинчалик кўплаб сўфийлар уни тариқатдан мақсад деб эътироф қилишган. Мутаассиб руҳонийлар Боязиднинг сўзларида илоҳийлик даъвосини кўриб, уни кофир деб атаган ва шаҳардан қувғин қилишган. Аммо сўфийлар учун Боязид Бастомий «Султон ул орифин», «Бурҳон ул муҳаққиқин» унвонига сазовор бўлган эдилар (Р. Фиш, «Жалолиддин Румий», Т., Ф. Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1986 йил).

Алишер Навоий «Насоимул муҳаббат» да ёзганлар: «Боязид Бастомий — аввалки табақадандур. Оти Тайфур бинни Исо Аҳмад Хизравия... Анга бир вилоят эшиги очилдики, анда мазҳаб паддор бўлмади (яъни у шундай улуғ даражага кўтарилдики, барча мазҳаблар пастда қолди). Боязид намоз қилса, кўксининг сўнгакларидан қақаа чиқар эрди. Тангри Таоло кўрқинчидин ва шарият таъзимидин Боязид назъ вақти (ўлиш вақти) дедиким, Илоҳим, мен сени ёлғиз ғафлат билан зикр қилдим, мен сенга ёлғиз ялқовлик билан хизмат қилдим. Бу сўзни деди ва борди (яъни жон таслим қилди). Боязиднинг шогирди Абу Мусо дедиким, Боязид дедиким. Аллоҳ таолони туш кўрдум, сўрдумки, бор Худоё, йўл санга не навъдур? Дедиким, ўзунгдин ўттинг еттинг. Они ўтгандан сўнг (ўлгандан кейин) туш кўрдилар, ҳолин сўрдилар, (Боязид) дедиким: Мендин сўрадиларки, эй қари, не келтурубсан? Дедим, дарвиш подшоҳ эшиги-га келса, андин сўрамагайларки, не келтурубсен? Сўрагайларки, не керак?»

Тариқатда жуда кўп ихтилофлар бор. Бунинг учун тариқат айбодорми ё уни шарҳлаганлар айбодорми? Қуйида Жалолиддин Румий билан Шамсиддин Табризийнинг ораларида бўлиб ўтган савол-жавоб келтирилади. Мазкур савол-жавобдан маълум бўладики, тариқатни тушунтиришда, уни шарҳлашда кўпгина шахслар ихтилофликларга борган экан. Румий билан Табризий ораларидаги бу савол-жавоб мелодий 1244 йилнинг 26 ноябрида бўлиб ўтган.

«Табризий сўради: «Эй икки дунё маънию моҳиятининг саррофи. Айтгил, ким устун — Муҳаммад алайҳиссаломми ёки Боязид Бастомийми?»»

Жалолиддин жавоб берди: — Бу не сафсата? Албатта Муҳаммад алайҳиссалом устун!

— Дуруст,—деди Шамсиддин.—Нега унда Муҳаммад алайҳиссалом: «Юрагимни занг босиб, Эгамнинг олдида ҳар кун итмиш карра тавба қиламен», деди-ю, Боязид эса: «Мен ўзимдаги ҳар нечук қусурлардан халос бўлдим. Жисмида Худодан бўлак ҳеч нарса қолмади. Улуғмен, улуғмен, шон-шухратга тўлуқмен!», деб бонг урди?»

Муҳаммад алайҳиссалом ҳар кун итмиш мақом босиб ўтарди,—деб жавоб берди Жалолиддин.—Ва ҳар гал янги пояга етиб, аввалги пояда эришган билимларининг қосирлиги учун тавба-тазарру этарди. Боязид эса фақат биргина пояга етиб, ўшанинг мартабасидан боши айланиб, жазава ичра ўшандоқ сўзларни айтмиш (Р. Фиш, «Жалолиддин Румий»).

Бизга тариқатни таркидунёчилик деб тушунтиришар эди. Сўфийликдан мақсад нима? Дарҳақиқат, дунёдан буткул кечишми? Хўш; шундай бўлса, нега Боязид Бастомий: «Қирқ йил кўнглимни соқладим, қаролдим эрса мушриклик (бутпарастлик, кўпхудолик) зуннорини белимда кўрдим. Мушрик улдулки, Худодин ўзгага илтифот ва мойил қилмаса ва кўнгилким, Худодин бўлакка майл этмаса мушрик улдур. Ва кўнгилким, Худодин бўлакка мойил бўлса, мушрик бўлмас («Сирли олам», 8-сон, 1991 йил).

Бу ривоятдан маълум бўляптики, Боязид қирқ йил кўнгилларини одамларга меҳр қўймоқ, уларга илтифот этмоқдан сақлабдилар. Қалблари ёлғиз Аллоҳ билан банд бўлибди. Кўзларини очиб ўз ҳолларига қарасалар, белларида мушриклик, яъни бутпарастлик зуннорини кўрибдилар. Шундан сўнг Боязид қуйидаги хулосага келибдилар: ким Аллоҳ Таолога ва У яратган

бандаларга мойил бўлса, кўнгил қўйса, мушрик бўлмас. Балки фақат Худога мойил бўлиб, бутун дунёни унутган, Аллоҳ бандаларидан узилган киши мушрикдир.

Мазкур ривоятни қандай тушунса бўлади? Ахир, биз кечаги кунгача, ислом таркидунёчилиқни тарғиб қилади, дунё ноз-неъматларидан буткул кечишга ундайди, одамларга меҳр қўймаслик, гўшанишинликка чорлайди, демабмидик? Шу ақидалардан келиб чиқиб, ислом ва унинг заминиде униб чиққан тариқат тараққиётга зиддир, деган хулоса чиқармабмидик? Ваҳоланки, Муҳаммад алайҳиссаломнинг «Ман лам яшкуранноси лам яшкураллоҳи таоло», яъни «Кимки одамларга нисбатан ношукур бўлса, Тангрига нисбатан ношукур бўлур» ёхуд «Афзал ал-аъмоли баъд ал иймону биллоҳи аттоваддуд аннос», яъни Тангрига иймон келтиргандан кейинги амалларнинг афзали — бу одамлар билан дўстлашишдир» деган ҳадиси шарифлари юқоридаги гапларнинг исломга тамомила тухмат эканлигини исбот этмоқда. Ўз навбатида бу ҳадислар Боязид ҳақидаги ривоят мағзини тушунмоққа кўмаклашади.

Қуръони каримнинг «Бақара» сурасида: «...Одамлар орасида шундайлар ҳам бор, улар: «Худоё, бизга фақат шу дунёда бергин», дейди. Ваҳоланки, ундайлар учун охиратда ҳеч қандай насиба бўлмас. Яна улар орасида шундай кишилар ҳам бор, улар: «Парвардигоро, бизга бу дунёда ҳам, охиратда ҳам яхшилик ато қилгин ва жаҳаннам азобидан бизни ўзинг асра», деган (200—201-оятлар) оятлари дарж қилинган. Демак, мусулмон ҳар иккала дунёдан умидвор.

«Икки киши бир кишидан, уч киши икки кишидан, тўрт киши уч кишидан яхши, кўпчилик билан бирга бўлинглар. Тангри умматларини фақат тўғри йўлга бирлаштиради» ёхуд «Сизларнинг яхшиларингиз — дунё ишини деб охиратни, охиратни деб дунё ишини тарк қилмайдиган ва бошқаларга малол туширмайдиганларингиздир», ҳадиси шарифларидан маълум бўляптики, ислом бир-бирига нисбатан меҳру мурувват, раҳму шафқатни тарғиб қиларкан.

Аллоҳ таоло инсонга ўнта сезги берган. Шундан биттаси таъм билишдир. Овқатнинг лаззатини шу сезги орқали ҳис қиламиз. Демак, бу сезги ҳам бекорга берил-

маган. Балки дунё неъматларидан баҳраманд бўлиши миз учун Аллоҳ таоло бизга марҳамат этиб, ўз қудрати ила мазкур сезгиларни ато қилган.

Бир неча ўн йиллаб Аллоҳни унутмоқни тарғиб қилдилар. Аллоҳ ўрнида «табиат» сўзи ишлатиладиган бўлди. Йўқдан бор қилувчи қудрат йўқ, дейилди. Шариат зулм, тариқат — сафсата, ҳақиқат—афсонадур, деб мияларга қуйилди. Натижада, одам маймундан, аниқроғи, ҳайвондан тарқалганман, деб ўзининг маймунлигини исбот этмоққа бир умр уриниб ўтганлар бўлди.

Дарвоқе:

Аллоҳини унутган
отасин унутмасми?
Маймундан тарқалганман,
деб ёқадан тутмасми?
Алар аждарҳо каби
бу дунёни ютмасми?
Отам маймун, деб сурон
этганлардан алҳазар
Худодан қўрқмаганлар
бандадан қўрқиб юрар,
Эшагу кучук каби
бир-бирдин ҳуркиб юрар.
Бандага сиғинару
тиззини букиб юрар,
Онам маймун, деб сурон
этганлардан алҳазар!
Алҳамдулиллоҳ, Одам
Атонинг фарзандимиз,
Алҳамдулиллоҳ, Момо
Ҳавонинг фарзандимиз.
Муҳаммад Расулуллоҳ
уммати, дилбандимиз,
Аслим маймун, деб сурон
Этганлардан алҳазар!

Демак, нақшбандия таълимоти ўз-ўзидан ёхуд йўжойдан пайдо бўлмаган экан.

Нақшбандия тариқатида Абдухолиқ Гиждувоний хуфия зикрни талқин қилганлари ҳақида юқорида ҳаба берган эдик. Дарҳақиқат, пайгамбар алайҳиссаломнинг «Ўнг қўл билан берган хайрингизни чап қўл сезмасин» шунингдек: «Хуфиёна қилинган садақа Таңгрининг ра

забини сўндиради», деган ҳадислари бор. Мазкур ҳадислар хуфийна зикрга ишорадур.

Али Сафий «Рашаҳоту айнул ҳаёт» («Оби ҳаёт томчилари») асариди Абдуҳолиқ Ғиждувонийнинг ўз шогирд ва маслакдошларига қолдириб кетган сабоқ-рашҳа (томчи) ларидан қуйидаги намуналарни ёзади:

1. «Хуш дар дам».
2. «Назар бар қадам».
3. «Сафар дар ватан».
4. «Хилват дар анжуман».
5. «Ёдкард».
6. «Бозгашт».
7. «Нигоҳдошт».
8. «Ёддошт».

Абдуҳолиқ Ғиждувонийнинг саккиз рашҳа — ахлоқий талабларига Баҳоуддин Нақшбанд учта қўшганлар: 1. Вуқуфи замоний, яъни солиқ доимо ўз вақтини сарҳисоб қилиб туриши лозим. Умрининг қай қисми яхшиликка, қай қисми ёмонликка, қай қисми эса беҳудага сарфланяпти, шуларни билиши лозим. 2. Вуқуфи ададий, яъни солиқ ҳамиша зикр пайти ададга риоя этиши даркор. Зокир зикр вақти ададга риоя этса, у ўз хаёлини бошқа нарсалардан сақлай олади. 3. Вуқуфи қалбий, яъни солиқ доимо Аллоҳ таолони зикр этиб туриши даркор, зокир қалби ҳамиша Аллоҳдан огоҳ бўлиши керак.

Нақшбандия тариқати усул ва одоби эса уч қисмдан иборат: «Робитаи мавт» — ўлим билан боғланиш, «Робитаи муршид» — пир билан боғланиш, «Зикр» — зикр этиш машғулоти.

Биринчи қисмида киши ўз ўлимини кўз олдига келтиради. Ғўрдаги савол-жавоб тасаввур қилинади. Ҳар куни ўлимини, ғўрдаги савол-жавобни эслайдиган одам «Зарра тош миқдоричалик яхшиликнинг мукофоти, зарра тош миқдоричалик ёмонликнинг жазоси бор»лиги ҳақидаги оятни унутармиди?

Муҳаммад алайҳиссалом «Қиёмат сўроғидан олдин ўз-ўзингизга ҳисоб бериб туринглар. Аллоҳ қиёмат тарозисига қўймасдан олдин ўз амалларингизни ўлчаб юринг», деган ҳадислари «Робитаи мавт»нинг пайдо бўлишига асос ҳисобланади.

Атоқли олим, ёзувчи Р. А. Моудининг «Ҳаётдан кейинги ҳаёт ҳақида мушоҳадалар» ида ёзилган: «Одам жон берар экан, тубсиз чоғга тушиб кетаётгандек бўлади, кейин бирдан ўзини қушдек енгил сезади ва ҳатто танасини четдан туриб кўра олади.

Орадан бир оз вақт ўтгач, у ўзининг ажабтовур ҳолатига аста-секин кўника бошлайди ва кейин қаршисида

ҳеч қачон учратмаган, нурдан яралган хушфеъл бир руҳ пайдо бўлади. Бу мавжудот сўзламасдан туриб, одамдан қандай ҳаёт кечирганини сўрайди ва айни чоғда унинг ҳаётидаги энг муҳим воқеаларни бир зумда кўз олдига намоён этади» («Сирли олам» 3—4-сон, 1992 йил).

«Робитаи муршид»да киши пирлар руҳи билан юз-ма-юз туради ва улар юрагидаги илоҳий файздан баҳраманд бўлади. Одатда, Муҳаммад алайҳиссалом ва Холид Бағдодий руҳлари муридга рўбарў бўлар эмиш.

Машғулотнинг «Зикр» қисмида «Астағфуруллоҳ», «Лоилоҳа иллоллоҳ», «Аллоҳ», «Салавоти шариф», «Сураи Ихлос» юз мартадан зикр қилиниши керак. Чунки «кимки ўз роббиси зикридан юз ўғирса, уни (Аллоҳ) қийин азобга солади» («Жин» сураси, 17-оят. Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф таржимаси). Бундан ташқари ишроқ, Зуҳо, таҳажжуд ва бошқа нафл намозлари ўқилади, нафл рўзалари ҳам тугилади.

Дарҳақиқат, инсоннинг ҳақиқатга эришуви ҳис-туйғуларнинг тугён уриши, авжга миниши ҳолатига нисбат берилиб, бу мастлик ҳолатига ўхшатилади (Ғайбулла Саломов). Албатта бу мастлик майдан эмас, Аллоҳ зикридан, Аллоҳ ишқидандир, шу сабаб сўфийлар қўллаган «қадах» сўзи ошиқ юраги маъносини, «май» эса Аллоҳ ишқини англатар экан.

Шоҳ Қосим Анвор деганларки:

Шариат ибтидо омад дар аввал,
Вале онжо нашояд шуд муаттал.
Дуюм манзил тариқи соликон аст,
Тариқи водии шакку гумон аст.
Ҳақиқат мунтаҳон кор бошад,
Ки он жо сад ҳазор асрор бошад.

Мазмуни: Шариат йўлнинг бошланиши ҳисобланади, шу сабаб бу мақомда турилмайди. Иккинчи мақом тариқатдир, бу ерда гумону шак-шубҳалар бўлиши мумкин. Ҳақиқат эса охириги мақомдир, бу ерда минглаб сир асрор бор.

Пайғамбар алайҳиссаломнинг: «Тангри сизларнинг ташқи кўринишингиз ёки молу давлатингизга эмас, балки дилларингизга ва ишларингизга қараб баҳо беради», деган ҳадисларига мувофиқ нақшбандия тариқати юракларни покизалашга, одамизотни камолот чўққисига чиқаришга қаратилгандир.

Ҳозир Фарбу Шарқда тариқатни ўрганиш, унга амал қилиш ривожланмоқда. Нақшбандия тариқати муридларининг сони кундан-кунга ортмоқда. Биз эса тариқат, майли-ку, ҳатто шариатдан ҳам узоқлашдик. Аллоҳ гуноҳларимизни кечирсин. Чунки:

Қолиб Румий, Навоий, Ҳаллож,
Урганмасдан Бедилни
Сингдирибман онгга, ажабо,
Фейрбах, Кант, Гегелни.
Гегелдан мен Румийга келдим,
Келдим Нақшбандияга,
Ваҳоланки, Румийдан Гегел
Озиқ олган мияга.
Бошим тегди Фарб деворига,
Нени излаб елибман?
Мен машриқлик Шарқдан Фарбгамас,
Фарбдан Шарққа келибман.

ҲАДИС. ҲИҚМАТ. АШЪР

Қуйидаги бобда Муҳаммад алайҳиссаломнинг табаррук ҳадислари, шунингдек, пайғамбар алайҳиссаломдан руҳланиб тариқат пирларининг ёзган ҳикматларидан намуналар берилди. Зеро машойихларнинг айтган гапи ҳикмат, қўйган қадами ибрат, оддий бандалар қилолмайдиган ишларни Аллоҳ изни билан бажаришлари кароматдир.

Лекин шунини ҳам унутмаслик керакки, Эрон адими Али Даштий таъкидлаганидек, каромат борасида суфия улуғлари Жунайд Бусаҳл ва Боязиддин баъзи бир ибратли таъкидлар келадикки, улар демиш: «Агар кўрсангизки, бир шахс ҳавода учадир ё сув сатҳида кетиб борадир, бироқ шарият жавоҳири билан оёқлари боғлиқ эмас, билингки, у шайтондир» (Асқар Маҳкам таржимаси).

Сўфи Оллоёр ёзганларки:

Шариатсиз киши учса ҳавога
Кўнгил берма анингдек худнамога.
Шариатсиз киши гар ютса ўтни,
Ҳаво ўртасида минса булутни.
Қачон тобқан бўлур қурбат, ойдини
Вали билманг тақи андоғ қадини.
Бўлубдур мундоғ ишлар кофирийдин
Нечукким бўлди сиҳр Сомирийдин...

Дарвоқе, тариқатдан мақсад — каромат кўрсатиш ё соҳибкаромат бўлиш эмас, балки комил инсонга айланиш. Бу жараён қалбни покизалашдан бошланади. Машраб таъкидлаганлар:

Чун замиринг соф бўлгон сўнг билинғой неку бад,
Хонаи дилни супурмай, санки меҳмон излама.

Тариқат — Аллоҳга етишиш йўли, Аллоҳга етмоқ учун эса:

«Кимки ўз айбини билди, у етар Раҳмонига,
Дийда ўз айбингни оч, дигарга нуқсон излама.

(Машраб)

Дарҳақиқат, киши ўз айбу нуқсонини кўра олдики ўзини таний бошлайди ва ТАВБА босқичига қадам қўяди. Ўз айбу нуқсонини кўролмайдиган, ўзини таний олмайдиган киши гофил ва гумроҳдир.

«Нафоҳатул унс»да ёзилишича: «Иброҳим Шаммосий Самарқандийдан адаб не деб сўрабдилар. Ул зот: «Адаб он аст, ки худро бишносий» (яъни, ўзингни танимоқ адабдур), — деб жавоб берган. Шунини ҳам унутмайликки, ўзини билмаган Аллоҳини қаердан билсин.

Улуғ шоирлар пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳадисларидан, шунингдек, тариқат пирлари ҳисобланмиш сўфийларнинг ҳикмат, ривоятларидан илҳомланиб асарлар битган. Бу асарларнинг тарбиявий аҳамияти беқиёс, маърифий қиммати бебаҳо. Аср-асрлардан бери ёшларни комил инсон этиб тарбиялашда боболаримиз мазкур ҳикматлардан фойдаланганлар. Дарвоқе, сўфийларнинг кўпи олим бўлиш билан бирга шоир ҳам эдилар.

Қуръони Каримнинг «Шуаро» сурасида қуйидагилар битилган: «Эй Муҳаммад, айтинг: «Мен сизларга жинлар кимларга тушиши ҳақида хабар берайми? Улар барча гуноҳга ботган товламачиларга тушиб, эшитиб олганларини (уларга) ташларлар. Уларнинг (жинларнинг) кўпи ёлғончидир. Шоирларга йўлдан озганлар эргашур Уларнинг (сўз водийларидан) ҳар водийда дайдишларини (яъни, ўзларига ёқиб қолган энг тубан кимса ё нарсаларни ҳам кўкка кўтариб, ёқтирмаганларини тупроққа қоришларини) ва ўзлари қилмайдиган нарсаларни айтишларини кўрмадингизми?» (221—226-оятлар. А. Мансур таржимаси). Хўш, шоирларга йўлдан озганлар эргашса, шоирлик энг катта гуноҳ ҳисобланмайдими? Шундай бўлса, нега тариқат пирлари шеър ёзган? «Шуаро» сурасининг давомида бу саволларга жавоб бор: «Магар иймон келтирган ва яхши амаллар қилган ҳамда доим Аллоҳни ёдда тутган ва (илгари) мазлум бўлганларидан кейин (ислом зафар топгач), ғолиб бўлган кишилар (яъни, шоирлар йўлдан оздиргувчи эмаслар). Золим кимсалар эса яқинда қандай оқибатга қараб ке-

таётганларини билиб қолурлар» (227-оят. А. Мансур таржимаси).

Демак, иймони бор, яхши амаллар қилувчи ва доимо Аллоҳни ёдда тутган шоирлар йўлдан оздиргувчи бўлмай, балки одамларни тўғри йўлга бошловчилардир. Пайғамбар алайҳиссаломнинг: «Сўзда сеҳр бор, шеърда эса ҳикмат» деган ҳадисларини ҳам шу ерда эслатиб ўтмоқ жоиздир.

Ҳақ таоло ояти карималарининг бирида: «Уларнинг ҳидоятини (иймонларини) зиёда қилдик», яна бир ояти каримада: «Мўъминларнинг иймонлари яна ҳам зиёда бўлсин деб», бошқа бир ояти каримада эса: «Бугун сизларга динларингизни мукамал қилиб бердим», дейди. Агар динни мукамал қилиб турган бирор нарса тушириб қолдирилса, унда иймон мукамал бўлмайди.

Расулulloҳ саллоллоҳу алайҳи вассаллам бундай деганлар: «Кимки юракдан: «Ло илоҳа илоллоҳ» деган эрса ва унинг юрагида бугдой донасича яхшилик (иймон) бор эрса, дўзахдан чиққусидир». Иймон учун яхши жой ато қилинмишдир» (яъни. иймоннинг ўрни дўзахда эмас, жаннатдадир).

Аллоҳ таоло ояти каримасида: «Кимки исломдан бошқа динни ихтиёр этгай, тоати қабул қилинмагай», деган.

Бир куни Расулulloҳ саллоллоҳу алайҳи вассаллам кўпчилик билан суҳбатлашиб турган эдилар. Бир киши қошларига келиб, салом бергач: «Иймон надур?», деб сўради. «Иймон Аллоҳга, унинг малоикаларига, пайғамбарларнинг ҳақ эканлигига, Аллоҳни қиёмат кунда кўришга, ўлгандан кейин тирилишга ишонмоғингдур», дедилар. «Ислом надур?», деди. «Ислом Аллоҳга (ширк келтирмасдан) ибодат қилмоғинг, беш вақт намоз ўқи-моғинг, фарз закотни бермоғинг ва Рамазон рўзасини тутмоғингдур», деб жавоб бердилар. «Эҳсон надур?», деди. «Аллоҳга уни кўриб турганингдек ибодат қилмоғингдур. Агар сен кўрмаётган бўлсанг, у сени кўриб турибдир», дедилар. «Қиёмат қачондур?», деб сўради. «Сўраётган киши сўрагувчидан ортиқ билмайди, бироқ аломатларини айтиб берай, улар қуйидагичадир: хотинлар ўз эгаларини туғадиган бўлганда (болалар ота-оналарига хўжайин бўлиб, уларнинг дилини оғрита бошлаганда), туябоқар чўпонлар баланд-баланд иморат сола бошлаганда. Бешта ғойибий (сир) нарса бор, уни фақат Аллоҳ билур, улардан биттаси — қиёматнинг қачон бўлмоғидур», деб ўша мазмундаги ояти каримани

ўқидилар. Кейин бояги киши кетди. Расулуллоҳ дедилар: «Ҳалиги кишини қайтариб келтиринглар (саҳобалар тушунсунлар деб шундай қилдилар)!» Орқасидан чиқиб, топмадилар. Расулуллоҳ дедилар: «Бу Жаброилдур, сизларга динингизни ўргатгали келгандир». Имом Бухорий айтдилар: «Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи ва саллам юқоридаги ҳамма нарсаларни иймондан деб ҳисоблайдилар».

Мазкур бобда тариқат пирларининг табаррук байтлари, ҳикматлари, шунингдек, мумтоз адабиёт вакилларидан Алишер Навоий, Бобур, Сўфи Оллоёр, Машрабининг тариқат пирлари ҳаёти, уларнинг каромати ҳақидаги ривоятларидан айрим намуналар келтирамиз.

Салмони Форсий Абу Дардоъ разияллоҳу анҳуга: «Туннинг биринчи қисмида ухлаб, унинг охириги қисмида уйғоқ бўлгил! Расулуллоҳ шундай деганлар», деб айтдилар...

(Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий. «Ҳадис», 1-том, Т., 1991 йил.).

Расулуллоҳ дедилар: «Ҳалол ҳам, ҳаром ҳам аниқ бўлди. Уларнинг ўртасида шубҳали нарсалар бор. Кўп одамлар буни билмайдилар. Кимки шубҳали нарсалардан сақланса, динини ҳам, обрўсини ҳам пок сақлаган бўлади. Кимки шубҳали нарсаларга тушиб қолса, ҳаромга ўтиб кетиши ҳам мумкин. Агар чўпон қўйларини заҳарли ўт атрофида ўтлатиб юрган бўлса, подаси заҳарли ўтдан еб қўйиши мумкин. Билгинки, ҳар бир подшоҳнинг қўриқхона каби тақиқлаб қўйган нарсалари бўлганидек, Тангрининг ҳам тақиқлаб қўйган ҳаром нарсалари бор. Билгинки, ичсон жасадида бир гўшт парчаси бор, агар у соғлом бўлса, бутун жасад ҳам соғломдир, агар у бузилса, бутун жасад ҳам бузиладир. Билгинки, у юракдир».

«Ахлоқ-одобга оид ҳадис намуналари», Т., «Фан», 1990 йил).

Абу Бакр Сиддиқ разияллоҳу анҳу айтдилар: «Бу жасадларким (яъни вужуд) бамисоли қушлар қафаси ё ҳайвонларни қамайдиган офилхонадир». Бас, сен фикр қил — ҳар иккисининг қайси бирига мансубсен, агар юксакликка учадиган қушлар жумласидан (яъни ибодат қилувчи, ҳалол-покиза одам) бўлсанг, Худо томонидан келадиган: «Эй пок нафс!», деган нидони эшитиб юқорига қараб учгайсан — токи жаннатнинг олий даражаларини кўчгайсан!

(Абу Ҳомид Муҳаммад ибн Муҳаммад ал-Ғаззолий, «Охиратнома», Бухоро — 1992 йил, «Сусамбил кутубхонаси».)

Султон Боязид деди: «Эй, она! Неча кундирки, тоату ибодатдан кўнглим ҳаловат тополмаяпти. Дилим ҳеч юмшамаяпти, нечундир қоп-қора. Бунинг сабаби ҳаром луқмадан эканлигини биламан. Лекин ақлимни таниганимдан бери ҳаром ё шубҳали таом еганим йўқ, парҳезим қаттиқдур. Вале сиз менга ҳомиладор бўлганда ё сизни эмаётган давримда ҳаром луқма тановул қилгансиз, деган гумоним бор».

Она деди: «Жоним болам! Сенга ҳеч қачон ҳаром сут бермаганман. Лекин бир воқеа эсимдаки, бир кун сени кўтариб қўшнимизниқига ўтдим, уй эгаси ичкари ҳовлида экан, ташқарида сурмадони қўйилган эди. Сурма олиб сенинг кўзларингга суртдим. Шу он хато қилганимни фаҳмлаб, қўшни аёлдан узр сўраб, гуноҳимни кечиришини сўрамоқни ўйладим-у, кейин фаромуш бўлдим».

Бу гапларни эшитиб, Султон Боязид фарёд қилди: «Во дариг! Онажон, менинг ҳақимга жафо қилган экансиз. Югуринг, агар сурма эгаси тирик бўлса, ундан розилик олинг, бўлмаса менинг шунча йиллик ранжларим бекор кетади. Онажон, билмабмидингизки, ҳаром нарса кўнгилли сим-сиёҳ этади ва Ҳақ субҳонаҳу таоло завқидан кўнгили айрилади. Ҳақ Субҳонаҳу таоло назари ундай кўнгилга тушмайди. Албатта бориб розилигини олингки, гуноҳкор бўлган экансиз».

Боязид Бастомий деди: «Ҳар тал «Ло илоҳа иллоҳ» калимасини зикр этишдан олдин оғзимни етмиш бор мушку гулоб билан ювамен».

(«Гулчине аз «Дуррулажойиб». Душанбе, «Сирпург» — 1992).

Шайх Саид Майҳавоний Боязидни имтиҳон қилмоқчи бўлибди. Боязид унга дебди: «Сен Саид Раёний номли шогирдим ёнига боргилким, атроф оламнинг валоят ва кароматини анга берибмен».

Саид Майҳавоний Саид Раёнийни излаб саҳрога борди. Саид Раёний қўй боқар эди. Кўрдиким, намоз ўтаб ўлтурадур ва қўйларини бўрилар боқиб юрубдур. Ва чун Саид Раёний намоздин фориг бўлди (тугатди). Сўрдиларким: «На ишга келдинг ва на тиларсен?»

Саид Майҳавоний дедиким: «Дарҳол иссиқ нон бир-да узум тилармен».

Саид Раёний илкидаги таёқни ўтрудин синдурди. Ва бир порасини ўзи олди-да, бир порасини Майҳавоний олдида санчди. Эrsa дарҳол узум мева келтурди. Саид Майҳавоний тарафи қора узум бўлди. Раёний тарафи оқ узум бўлди.

Сўрдиким: «Не учун менинг тарафим қора, сенинг тарафинг оқдур?»

Раёний деди: «Анинг учунким, сенинг хоҳишинг имтиҳон эрди ва менинг хоҳишим сидку ихлос эрди. Ҳар нимарсанинг ранги ўз ҳолининг лойиқида бўлур». Андин кейин Раёний бир кўҳна чакмонни Саид Майҳавонийга берди. Дедиким: «Муни ўзинг бирла соқлагил». Ва чун Саид Майҳавоний ҳажга борди. Арафотда (ҳожилар тўпланадиган Макка яқинидаги жой) ул чакмонни андин ғойиб бўлди. Қачонки, Ноиб султонга келди эрса, ул чакмонни Раёнийда кўрди.

Боязид дедиким: «Менинг муридим улдурким, дўзах лабида ўлтургай, кимники дўзахга олиб келсалар анинг илкидин тутиб, беҳиштга элтгай ва ўзи унинг ўрнида дўзахга киргай».

Боязид дебдур: «Ҳар киши Худони билса, Худонинг ёдидан ўзгага оғиз очмас».

Дастур: «Ҳаммадан ёмони семизлик ва тўқлуқдир».

Боязид деди: «Ният қилсам, тамоми халойиқнинг гуноҳини Ҳақ таолодин тилаб олсам. Яна хотиримга кечдиким, мақоми шафоат ҳазрат расули акрам Муҳаммад мустафо саллоллоҳу алайҳи васалламга хос эрди, деб адаб сақладим. Ҳақ таолодин хитоб келдиким, бу адабким, сен сақладинг ул жиҳатдин сенинг мартабангни баланд қилдим. Ончаким, то қиёматгача сени Султон ул орифин қилдим, тамоми авлиёлар подшоҳисен.

(Муҳаммад Сиддиқ Рушдий. «Тазкиратул авлиё», «Сирли олам», 9—10—11-сонлар, 1991 йил).

Шайх Асул Ҳасан Харақонийдин сўрадиларки, сўфий кимдур? Деди: «Киши мураққаъ (қуроқ тўн, жанда) ва санжода (жойнамоz) била сўфий бўлмагай ва русум ва одот била сўфий бўлмагай... Сўфий бир кундулки, ку-

нас (қуёш) га эҳтиёжи бўлмагай ва бир кечадурки, ойга эҳтиёжи бўлмагай ва бир йўқдурки, борлиққа эҳтиёжи бўлмагай».

Шайх Абул Ҳасан Харақонийдин сўрадиларки, киши недин билгайки, уйғоқдур?

Деди «Андинки, чун Ҳақни ёд қилса, фарқидин қадамигача хабардор бўлгай ва сўрдиларки, сидқ недур? Деди: Сидқ улдурки, кўнгул сўз айтгай, яъни ани дегайки, кўнглида бўлгай. Ва сўрдиларки, ихлос недур? Дедики, ҳар не Тангри учун қилсанг ихлосдур ва ҳар не халқ учун қилсанг риедур.

Шайх Абул Ҳасан Харақонийдан сўрадиларки, фано ва бақода сўз айтмоқ кимга тегар? Деди: «Ул кишигаки, ани осмондин бир тор ипак била осмиш бўлгайлар ва ели эсадурмиш бўлгайки, биноларни ва йиғочларни кўнғарурмиш бўлгай ва дарёларни анбошта қиладурмиш бўлгай ва ани ўрнидан тебрата олмагай».

Шайх Абул Ҳасан Харақоний дебдурки, бирав била суҳбат тутмангизки, сиз Ҳақ дегайсиз ва ул ўзга нима (ўзга сўз) дегай ва дебдурки, андуҳ тиланг, то кўз суйн ҳосил бўлгайки, Тангри йиғлогувчиларни суяр.

Дебдурки, киши суруд этса (ғазал ўқиса) ва Ҳақни тиласа яхшироқки, Қуръон ўқиса ва ғайрни тиласа ва дебдурки, Расул вориси улдурки, анинг феълига иқтидо (эргашиш) қилгай. Ул киши эмаски, қоғоз юзин қаро қилгай.

Шиблий дебдурки, тиларменки, тиламагаймен. Шайх Абул Ҳасан Харақоний дебдурки, бу ҳам тиламакдурки, қирқ йилдурки бир вақтда мен ва Тангри кўнглимга боқар ва ўзидин ўзга (ни) кўрмас.

Шайхул Ислоом (Хожа Абдуллоҳ Ансорий) дебдурки, Шайх Харақоний сўз асносидаким манга айтур эрди: айттики, агар Хизр била суҳбат тутсанг, тавба қил ва агар бир кеча Ҳирнидан Маккага борсанг, андин ҳам тавба қил.

Шайх Харақоний дебдурки, ёруғроқ кўнгул улдурки, анда халқ бўлмагай ва ишнинг яхшироғи улдурки, анда махлуқ андишаси бўлмагай ва ҳалолроқ неъмат ул-

дурки, касбинг била бўлгай ва рафиқларинг яхшироғи улдурки, зиндагонлиги Ҳақ била бўлгай.

Абдухолиқ Ғиждувоний муридлари билан суҳбатлашиб турганда бир йигит хонақоҳга кирди. У зоҳидлар суратида, эғнида хирқа, кифтида сажжода (жойнамоз) ва бир гўшада ўлтурди. Ҳазрати Хожа анга назар қилди. Ул йигит дедиким, ҳазрат Расулуллоҳ айтқон ҳадиснинг сирри недур? Алар (яъни, Хожа Абдухолиқ) дедиларки, ҳадиснинг сирри будурким, хирқанг остидаги зуннорингни (насонийлар тақиб юрувчи бут) кесиб, иймон келтиргайсен. Ул йигит филҳол зуннорини кести ва иймон келтурди ва ҳазрати Хожа асҳоб (суҳбатдошлар)га боқиб дедиларки, эй ёронлар, келингки, андоққи зоҳир (юзак) зуннорини кесиб, бу наваҳд йигит иймон келтурди, биз ҳам ботин (ички) зунноринки иборати ужб (манманлик, кибр) дандир қатъ (кесиб), иймон келтурали, то андоққи, ул омурзида бўлди (яъни гуноҳи кечирилди), биз доғи омурзида бўлали.

Ажаб ҳолате асҳобга зоҳир бўлди. Хожанинг оёғига тушарлар эрди ва тавбаларин тоза қилурлар эрди.

Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанддан бирав сўрадиким, сизнинг силсилангиз на ерга етар? Алар дедиларки, киши силсила била ҳеч ерга етмас.

Ҳазрат Баҳоуддин дер эрмишларки, бизнинг тариқимиз суҳбатдур ва хилватда шуҳратдур ва шуҳратда офат, хайрият жамиятдадур ва жамият суҳбатда, бу шарт билаки, бир-бирига нафй бўлунгай.

Ҳазрат Баҳоуддин демишларки, бизнинг тариқимиз илик (қўл) пайғамбар мUTOбаатига урмоқдур (яъни пайғамбар алайҳиссалом суннатларига эрғашиш) ва саҳобаи киром осорига иқтидо (эрғашиш) қилмоқ ва бу тариқда оз амал била кўп футуҳга (кушойиш) етишдур. Аммо суннат мUTOбаати риояти улуғ иштурки, ҳар киши бу тариқимиздин юз уурса анга дин хатаридур...

Алар дебдурларки, тавҳид сиррига етса бўлур, аммо маърифат сиррига етмак душвордур.

Ҳазрат Баҳоуддин дер эрмишларки, ҳазрати Шайх Абу Саид Абулхайрдин сўрубдурларки, сизнинг жанозангиз илайи (аввали) да қайси оятни ўқусунлар? Дер эр-

мишки, оят ўқумоқ улуг ишдур. Бу байтни ўқусунларки, байт:

Чист аз ин хубтар дар хама офоқ кор,
Дўст расад назди дўст, ёр ба наздики ёр.

Мазмуни: Дунёда дўст дўст дийдорига, ёр эса ёр ви-солига етмоғидан кўра яхшироқ иш йўқдир.

Андин сўнгра алар (яъни Баҳоуддин) дебдурларки, бизнинг жанозамиз илайида бу байтни ўқусунларки, байт:

Муфлисонам омада дар кўйн ту,
Лавҳа шаоллоҳ аз жамоли рўй ту.

Мазмуни: Муфлислармиз (камбағаллармиз) сенинг наздингда келдик, лавҳашаоллоҳ дея жамолинг умиди-да (нола этиб) келдик.

(Алишер Навоий, «Насоимул муҳаббат» (15-том), Т., Ф. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1968 йил.)

Нақл қилурларки, ҳазрат Хожа Баҳоуддин эгнила-рида эски пўстин билан Бухородаги Саррофон (пул май-даловчилар) бозоридан ўтаётганларида бир дарвиш йўл-ларини тўсиб, деди: «Аё Ҳазрат! Аллоҳ ҳаққи, менга тўғрисиини айтинг! Оз муддатда бу қадар баланд мар-таба сизга қай хизматишгиз эвазига муяссар бўлди?» Баҳоуддин унга: «Бу юксак мартаба резачинлигим (яъни ноғ ушоқлари ва бошқа ушоқларни нобуд этмай тери-шим) дандир», дебдилар.

Нақл қилурларки, Хожа Баҳоуддин кўчада бир де-вонани кўрдилар, у кўйидаги байтни замзама этарди:

Некувонро дўст дорад ҳар ки бошад дар жаҳон,
Гар бедонро дўст дорй гўй бурди аз миён.

Мазмуни: яхшиларни дунёда ҳамма ҳам дўст тута-ди, лекин агар сен ёмонларни дўст тутсанг, гўйин (чав-гон ўйинида ўртага қўйиб, от устида учи эгри таёқ би-лан ўйналадиган кичкина ёғоч тўп) орадан олган (яъни, ғолиб бўлган) ҳисобланасан.

Баҳоуддин дедиларки, мен учун бу байт сабоқ бўл-

ди ва барча дарвишларга мазкур байтни ёдламоқни буюрдим.

Нақл қилинишича, кунлардан бир кун ҳазрат Баҳоуддин ҳазрат Саййид Мир Кулол суҳбатларини қўмсаб Насаф томон йўлга тушибдилар. Ҳазратнинг отлари жиловидан тутиб, бир дарвеш борарди. Ҳазрат Баҳоуддин дарвишга ўз сулуклари хусусида сўзлаб, кўп машойих номини зикр этадилар. Ҳазрат Баҳоуддин дейдиларки, мен Султон Боязид Бастомий қуддиси сирруху мақомларига сайр қилдим ва Султон Боязид борган жойга етдим, Шайх Жунайд, Шайх Шиблий, Шайх Мансур чиққан мақомларга ҳам кўтарилдим ва бир даргоҳга етдимки, ундан муаззамроқ, буюкроқ мақом йўқ эрди. Билдимки, бу Муҳаммад алайҳиссалом боргоҳларидир, гўстоҳлик (ҳурматсизлик) қилмадим ва Боязид не иш этган бўлса, мен ундай этмадим (яъни, у даргоҳ ҳурматини сақладим). («Мақомоти Шоҳ Нақшбанд» китобидан.)

Хожа Али Рометаний дебдурларки, агар ер юзида Хожа Абдуҳолиқ Ғиждувоний фарзандларидин бири бўлса эрди, Мансур ҳаргиз дор остига бормагай эрди. (Алишер Навоий. «Насоимул муҳаббат».)

Амир Темур деди: «Пирӣ комил Баҳоуддин Нақшбанднинг «Кам егин, кам ухла, кам гапир», деган панду насиҳатларига амал қилдим. Аркону давлатга, барча мулозимларимга ҳам айтар сўзим шу бўлди: «Кам енглар — очарчилик кўрмасдан, бой-бадавлат яшайсизлар, кам ухланглар — мукамалликка эришасизлар, кам гапиринглар — доно бўласизлар».

(«Амир Темур ўғитлари», Т., «Наврўз»—1992 й.).

Нақл қилинишича, 1920 йил Михаил Фрунзе бошчилигидаги босқинчилар Бухорон шариф масжиду мадрасаларини ер билан яқсон этиб, дину диёнатли одамларни ўлдира бошладилар. Бухорон шарифдаги нодир китоблар, олтин умушлар, хуллас, барча қимматбаҳо нарсаларни Урусияга олиб кетадилар.

Нақшбандия тариқати пирларидан бири, аини шу кунларда Бухоройи шариф яқинидаги Кушхона (Бухоро райони) қишлоғида истиқомат қилаётган устоз Теша бобонинг ҳикоя этишларича, бу ваҳшийликни кўриб бир тақводор, ҳалол-покиза муллавачча ҳазрат Баҳоуддин чиллаҳоналарига, яъни Қасри Орифонга бориб,

қирқ кун чилла ўтирмоқчи бўлибди. Унинг мақсади: «Нега ўрис босқинчилари ғолиб, мусулмонлар эса мағлуб бўлди? Нега ҳазрат Баҳоуддин руҳлари мадад бермаяпти?», деган саволларга жавоб топиш, бу сирнинг тагига етиш экан. Уттиз тўққизинчи кечаси муллавачча туш кўрибди: Бухорои шарифдаги барча азиз-авлиёлар, жумладан, ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд ҳам занжирбанд қилиб қўйилган, барчалари сукутда. Ҳазрат Баҳоуддин: «Эй муллавачча! Урнингиздан туринг ва бу ердан кетинг! Бизни безовта этманг. Аҳволимизни кўриб турибсиз-ку! Бу ишларнинг ҳаммаси Аллоҳ таолонинг хоҳиши билан бўлди. Лекин шунини унутмангки, қаерда дину диёнат унутилса, Қуръони карим оятлари ва пайгамбар алайҳиссалом суннатларига амал қилинмаса, инсоф, меҳру мурувват йўқолса, ўша жойга Аллоҳ ма-на шунақа балоларни юборади.

Аллоҳ изн бериб, то бизни занжирдан бўшатмаса, ҳеч иш қилолмаймиз!

Қачонки тавбаларингизни Аллоҳ қабул этса, шундан кейин бу бало бошингиздан даф бўлур! Ҳозироқ бу ердан кетинг!», дебдилар. Муллавачча уйғониб, ўша заҳоти Бухорои шарифга қараб йўл олган экан...

Нақл қилинишича, 1991 йилнинг баҳорида Лоша мавзеининг (Бухоро райони) Хўжаи Чақмоқ қишлоғида истиқомат қилувчи Саид ҳожи Қаромат ўғли қуйидаги воқеага гувоҳ бўлган. У кишининг қўшниларида бири уйқудан қўл-оёғи фалаж бўлиб уйғонади. Табобат, югур-қо югурлар фойда бермайди. Бир кеча тушида ногирон бўлган киши икки нуроний зотни от устида қишлоқдан ўтаётганларини кўради. Оқ отга минган оқ кийимли пир: «Урнингиздан туринг!», деб амр қилибдилар. «Тақсиржон, оёқ-қўлим фалаж, шу сабаб Сизлар билан ўрнимдан туриб кўришолмайман, узр», дебди киши. Малла отга минган малла кийимли зот: «Урнингиздан туринг, дегандан сўнг туринг-да! Сиз бу кишини танидингизми? Бу киши пиримиз ҳазрат Баҳоуддин бўладилар, мен Хўжаи Чақмоқман. Энди бизга Аллоҳ изн берди, шу сабаб кезиб юрибмиз. Қани, Бисмиллаҳир роҳманир роҳим деб, ўрнингиздан туринг!», дебдилар ва қўлларини чўзиб қўл-оёғи фалаж одамни ўрнидан турғизибдилар.

Эрталаб фалаж уйғонса, қўл-оёғи соғайган экан...

Абдухолиқ Гиждувоний:

Эй сўфий соф, ки қуни майли самоъ,
Ҳосил зи самоъ чун нифоқ асту низоъ.
Ё тарки самоъ кун, ки софӣ гардӣ,
Ё он, ки ҳаёти дили сўд соз видоъ.

Мазмуни: эй покиза сўфий, сен самоъга майл кўр-сатсанг, ундан фақат нифоқ ва низо ҳосилини олажаксан. Ё самоъни тарк қилиб, тўғри йўлни танла ёхуд кўнгили ҳаёти билан видо эт (яъни ҳаётинг хавф остида қолади, шундан эҳтиёт бўл).

Инкор мақул самоъу мақбул мадор,
Илло зи касе, ки зиндадил бошад ёр,
Гар нафси ту мурда нест, аз шуҳрату оз,
Бо савму салот бошу дигар бигузур.

Мазмуни: Самоъни сен на инкор айла, на қабул эт, агар сен зиндадил бўлсанг, шундай йўлни танлагил. Агар шуҳрату шон талабидан нафсинг ўлмаган бўлса, зинҳор-зинҳор намозу рўза ила машғул бўл, бошқа иш-ни қўй.

(А. Мухаммедходжаев, «Гносеология суфизма», Душанбе, «Дониш» — 1990.)

Хўжа Али Рометаний:

Бо ҳар ки нишаста нашуд жамъ дилат,
В-аз ту нарамид суҳбату оби гилат.
Зинҳор зи суҳбаташ гурезон бибош,
Барна накунад руҳи Азизон биҳилат.

Мазмуни: Ким билан ўтириб турдингки, кўр, агар юрагинг ундай одамлар суҳбатидан баҳра олмай, хижил тортса, зинҳор унақалар билан қайта ҳамсуҳбат бўлма, зеро Азизон руҳи бундайларни кечирмайди.

(Алишер Навоий, «Насоимул муҳаббат».)

Баҳоуддин Нақшбанд:

Ҳечи мо нею ҳечи мо кам не,
Аз пайи ҳеч ҳечи мо кам не.
Ҷаанда дар пушту пушт гўристон,
Гар мирем ҳеч мотам не.

Мазмуни: Бизнинг ҳеч нарсамиз йўғ-у, лекин ҳеч нарсадан камимиз йўқ. Ҳеч нарсачун ғамимиз ҳам йўқ.

Жандамиз орқамизда — орқада қабр, агар ўлсак ҳам
ҳеч мотам йўқ.

Ки то кай гўри мардонро парастй,
Ба гирди кори мардум гарди, растй.

Мазмуни: то улуг одамлар гўрига сифингунча, улар
қилган (улар айтган гапларга) ишларга амал қил, шун-
дан сўнггина мақсадга етасан.

Аз даруи шав ошнову в-аз берун бегонаваш,
Ин чунин зебо равиш кам мебувад андар жаҳон.

Мазмуни: ичкаридан (яъни, юракдан Аллоҳ билан)
ошно бўл-у, ташқаридан бегонадай бўлиб юр. Бундай
зебо равиш дунёда жуда оз.

(Алишер Навоий, «Насоимул муҳаббат».)

Хўжа Убайдуллоҳ Аҳрор:

Вирди азкор¹ нчида, эй огоҳ,
Афзали ла илоҳа илоллоҳ.
Мунда мисрба бу суврат бўлди,
Вазн тағйири зарурат бўлди...
Зикри мазкурга бўлгил машғул,
Бу йўсунликка дегумдур санга йўл.
Нафйда ҳар неки бордур жуз ҳақ,
Йироқ этгил кўнгулунгдан мутлақ.
Нафйидин сўнгра ки бор илоллоҳ,
Мунда етганда эшит бу дур роҳ.
Билки, маҳбуб ила маъбуд улдур.
Бори эли сожиду масжуд улдур...
Йўқтурур ҳеч илоҳ илло Ҳақ,
Муни тарк айламагайсан мутлақ...

(Ҳазрати Хожа Убайдулло Аҳрор, «Рисолаи воли-
дия», Т., «Ёзувчи» — 1991 йил. Форсийдан Бобур тар-
жимаси.)

Алишер Навоий:

Хожа Баҳоуддин Нақшбанд қуддуса сирриҳу мад-
ҳидаким сунъ наққоши ҳикмат хомаси била рўзгор са-

¹ Зикрлар

ҳифасида анинг вужуди нақшин ислоний тарҳ этти ва сурати иршоиди била куфр аҳли кўнгли варрақидин хитойи ва фаранги нақши кетти ва Хожа Убайдуллоҳ саламхуллоҳга ниёз арзиким, ул ҳазратқа халифи мутлақ, балки халифан барҳақдурур.

Хожаки, наққоши сипеҳри баланд,
Бўлгали ҳар саҳфаси нақшбанд,

Айлади авроқ мунаққаш баса,
Нақш рақам айлади дилкаш баса.

Лек анинг нақши киби дилнавоз
Чекмади то хомасидур нақш соз.

Собит анинг кўнгли аро нақши жуд¹,
Маҳв ўлуб ул сафҳада нақши вужуд.

Нақшига тенг тутмай ўзин нақши чин...
Олам ўлуб илгида нақши нигин.

Бўйла нигин нақшига фармонбари,
Мунча ажаб нақш ила деуи пари.

Сайъ ила бу гунбади бисёр нақш,
Ҳар нечаким айлабон изҳор нақш.

Нақшининг оллида намудор уза,
Нақш бўлуб сафҳаи девор уза.

Мунча ажаб нақш била аржуманд,
Қимса эмас ғайри шаҳи нақшбанд.

Жонга чекиб ранжу ано нақшини
Сизмоқ учун анда фано нақшини.

Жони чу ул нақш макони бўлуб,
Нақшдин ўзга бори фоний бўлуб.

Турфа буким нақшга кўз солмайин,
Жонида жуз нақши бақо қолмайин.

¹ Саховат, шон-шавкат.

Кўнгли чекиб маскан аро нақши сайр,
Сайрда йўқ кўнгли аро нақши ғайр.

Сайр анга бу тоқи мунаққаш уза,
Нақши кафи лаҳваи заркаш уза.

Чун изининг нақшига суртуб жабин,
Равшан этиб кўз фалаки нақшабин.

Равзаи жаннатқа чу айлаб хиром,
Холи анинг ўрнида қойим мақом.

Улки бу офоқ ичида тоқ эрур,
Тоқ неким, муршиди офоқ эрур.

Чархи нигун даргаҳида хок рўб,
Балки жабини била хошок рўб.

Юз қўюбон қуллуғига шоҳлар,
Базмида беҳуд ўлуб огоҳлар.

Хизматидин ҳар киши огоҳ ўлуб,
Гарчи гадо маъни ила шоҳ ўлуб.

Неча тушуб эгнига қилсанг қиёс,
Ғозини ирфон кафидин юз либос.

Завқ ила тағйири либос этмайин,
Тафриқан ҳаззу палос этмайин.

Сухбатиди ҳар неча бешакку райб,
Жилва қилиб шоҳиди раъноий ғайб.

Гўшан хилват аро тутмай қарор,
Ўзини қилмай яшурун ошкор.

Атласи гардун била минг зебу фар,
Тўрқа тўни остида кўк остар.

Лек ўшул тўрқаси ҳар тор ила,
Факрда юз муршид учун силсила.

Мулки жаҳон мазраи деҳқони ул,
Балки жаҳон мулки нигаҳбони ул.

Йўқки мамоликка ниғаҳбон ўлуб,
Борча салотин уза султон ўлуб.

Руқъалари етса не шаҳ қошига,
Иш ани қўймоғлик ўпуб бошига.

Англаб ани бош уза тожи яқин,
Ҳар сўзи ул тож уза дурри самин.

Шаҳга дема, лутф чоғи тож бахш,
Балки гадоларга доғи тож бахш.

Ҳақ сўзни элга қилурда адо,
Тенг кўрунуб олида шоҳу гадо.

Чун солиниб навбати қадрига кўс,
Шаҳлар ўлуб навбат ила хокбўс.

Хотир ўлуб меҳри жаҳонтоб анга,
Авжи шараф анжуми асҳоб анга.

Ҳар бири олам элига раҳнамо,
Дема жаҳон аҳлики, аҳли само.

Борча сулук аҳлига раҳбар бўлуб,
Йўл элига тийра тун ахтар бўлуб.

Тийра назарларга бериб нуру тоб,
Ҳар бириси ўйлаки нажму шиҳоб.

Гарчи тижорат бўлуб ойинлари,
Бўлмади бир мулкда таскинлари.

Юкларида тухфаи нақди фано,
Ҳар бири ул нақддин истаб рино.

Симлари борча фано конидин,
Дурлари йўқлук суви уммонидин.

Чун кивуруб ҳар сори рахти нажот,
Банд бўлуб чорсуйи коинот.

Олгучи гар ваҳми зиёнбуд этиб,
Лек бу савдо чу қилиб суд этиб.

Токи жаҳон қасрининг имкони бор,
Устида онинг фалак айвони бор.

Қўймасун айвони жаҳонни тиҳи,
Дабдабаи кўси Убайдуллаҳий.

Ҳимматидин бизни ҳам этсун Худой
Фақр йўлида ғани, имонга бой.

(«Хамса», Т., 1960 йил).

СУФИ ОЛЛОЕР

ҲИҚОЯТИ ШАЙХ БАСТОМИЙ

Қаригон палласида шайх Бастом
Ўзидин соате кетти бир оқшом.

Ўзига келди эрса айди асҳоб
Нағу бўлди мунигдек эй дурри ноб.

Деди болуг бўлур ҳолатда бир роҳ
Кўзумга бир жамила тушти ногоҳ.

Яниб бори дигор солдим нигоҳим
Чиқиб эрди эсимдин ул гуноҳим

Эсимга тушди ҳоло ул назора
Юрагим бўлди қўрқиб пора-пора.

Муборак оғзидин кўп томди қони
Ушал хавф ила охир чиқти жони.

Мунигдек йиғласа андоқ неку рой
Бизингдек рўсиёни ҳолига вой.

Ҳамиша завқимиз айшу кулушга
Етушмас эрта қилғон товба тушга.

Ўтар дунё ишин тутдик муқаддам
Гуноҳ айнуқса кўп, қўрқинчимиз кам.

Худовандо, ўзунгсан олами ғайб
Мани мискиндадур ҳеч сони йўқ айб.

Гуноҳи бениҳоят бандадурман
Бўлуб шарманда чун шармандадурман.

Абас бирла қўлумдин кетса вақтим
Амал маҳрин ёшурди абр мақтим,

Жаримам беадад бўлса агар чанд
Ҳижоби мағфират ёп, эй Худованд.

Ювуб раҳмат билан важҳим¹ қорасин
Насиб эт барча неъматлар сарасин.

(«Саботул ожизин», Т., «Чўлпон» — 1991 йил.)

¹ В а ж ҳ — юз, бет.

АЛИШЕР НАВОИЙ:

ҲИКОЯТ

Келди Харақоний қошига бир мурид,
Ўз сулуку тоатидин ноумид.

Дедиким: «Иблис пурфанлик қилур,
Кўнглума ҳар ишда раҳзанлик қилур.

Ҳам намозимга етар ондин қусур,
Зикру тасбеҳимга доғи юз футур».

Муршиди комил деди: — «К-эй зулмкеш,
Тиғи жаврунғ бирла шайтон кўнгли реш.

Онда ҳам сендин шикоятлардурур,
Жавру зулмунгдин ривоятлардурур.

Дер манга қисм этмиш аввалдин илоҳ
Макр ила эл ҳолини қилмоқ табоҳ.

Роҳзанлик айламак исён сари
Бошламоқ йўл водин нуқсон сари.

Сен муриде айламишсен тарбият,
Қим анга мендин фузундур бу сифат.

Ҳар қачон келдим бу шаррун-носга¹
Қим, солай кўнглини бир васвосга.

Қайси мунқарким манга мақбул эди,
Кўнгли, кўрдумким, анга машғул эди.

Ҳар тахайюлким² манга эрди маҳол,
Хотирида эрди мамлу ул хаёл.

¹ Шаррун-нос — ёмон инсон.

² Тахайюл — хаёл қилиш.

Айламакни санга талқинлар бәсе,
Бизни шайтон қилди таҳсинлар бәсе.

Раҳмат ушбу макр ила тазвирингга¹,
Қим дегай шайтонки: «Раҳмат пирингга».

Деди: «Шайтон айламиш тухмат манга,
Ул берур ҳар лавҳга рағбат манга».

Деди шайх: «Аҳсанту² бу янглиғ маош,
Қим санга шайтон била бўлғой талош».

Мен арода бўлғамен ҳукм эткучи,
Ергу айлаб, узрунгузга еткучи.

Ҳам санга юз қатла шайтондин уёт,
Ҳам анга сен шуми нодондин уёт».

*(«Лисонут тайр», Т., Ғ. Фулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти, 1991 йил.)*

¹ Тазвир — алдаш, ҳийла.

² Аҳсанту — офарин, қойил.

МАШРАБ:

ҲИКОЯТ

Бор эди шайхи Султон Боязид,
Жумлага наврӯз эдию ҳам чу ийд.

Гӯдаге кӯрди падар гум айлаган,
Учради ул Ғавси вақтга даъфатан.

Шайх сӯради: «Манзилу жойингни айт?
Кимни ўғлисан, ниғаҳбонингни айт?»

Деди: «Эй комил, бу сӯзни айтмагин,
Мен падар номига ҳеч йўқман яқин.

Беадаблиқдурки тутмоқ номини,
Манга кӯрсатгин падарнинг бомини.

Номи деҳдин сӯрма қасримни мани,
Чун падардин ғайри бордур душмани.

Зийрак эрди номи тутса ё чу деҳ,
Ногаҳоний солмагай душман гиреҳ.

Номи шайтон номи ғаффорига зид,
Бас, бу номдин қаҳри пайдо, эй мурид.

Базмгоҳи дӯстга душман чикор?
Чашми аҳволдин на билсун нури нор.

Руҳи хушҳолу нафс бадҳолдур,
Кимки йўл топибдур, аҳли ҳолдур».

Шайх айтдиларки: «Ақлим андаки,
Манга чун устод бўлди гӯдаки.

¹ Ғавс — мадақдор.

Бирни тутган иккени тутмас ду ёд,
Бандага бир бўлса, яхшидур мурод.

Бул ҳавасни жонини жон ҳам дема,
Бехабарни аҳли нймон ҳам дема...»

Соате кўрди гирибон чокни,
Мисли Ёқуб дийдаси намнокни.

Ёқа чоку дийда хун, олуда нам,
Келур эрди «во болам» деб, «во болам!»

Топди гўдакни наришонру падар,
Ҳам падар фарзандда топди роҳбар,

Дийдаси арши мажидга учради,
Марди Султон Боязидга учради.

Чунки гум айлаб эди роҳи адаб,
Гўдагини топдию бўлди сабаб.

Марди комил як дилу як рўй эди,
Содиқул қалб эрдию ул жўй эди.

Топди давлатни ўшал уммидвор,
Бор эди жўяндан асрор кор.

Гар топай десанг чунон нури хабар,
Базми ҳафтод деҳу миллатни қидир.

(«Мабадаи нур», «Шарқ юлдузи», 12-сон, 1992 й.)

АЛИШЕР НАВОИИ:

ХОЖА БАҲОУДДИН НАҚШБАНД СУЗИ
ФАНОИИ КОМИЛ МАҚОМИДА

Хожаи олий сифоти аржманд,
Шаҳ баҳбул ҳақ вад-дин Нақшбанд.

Чун бу иқлим уза бўлди тахтгир,
Тузди йўқлук кишвари узра сарир.¹

Ўз вужудин пок сайри ҳақшунос,
Ҳар не бирлаким қилур эрди қиёс.

Ондин ўзни кам топар эрди басс,
Сарву гулдин ўйлаким хору хасе.

То кўрунди кўзига бир жифа қалб²,
Пайкаридин поклик ойини салб.

Чун онинг бирла тенгуштурди ўзин,
Нола қилди ашкбор айлаб кўзин —

Деди: «Ул аҳли вафодур, мен — эмон,
Ўзни онинг бирла эмди тенг демон.

Ул худовандига қилмас жуз вафо,
Лек мендин зоҳир ўлмай жуз жафо».

Ҳукм мундоқ айлагач соҳиб назар,
Қилди ис йўл бирла оллидин гузар.

Кўрди топқоч нисбат ойинин туза,
Ит аёғининг изни туфроқ уза.

Деди: «Мен ортуғ эканму ё бу из?»
Яна ўзни деди: «К-эй инсофсиз,

¹ Сарир — тахт.

² Жифа қалб — қўтир ит.

Ул вафо аҳли аёғидин нишон,
Сен вафосизлиғ сари доманкашом».

Хатм қилди чун бу маънига сўзин,
Ер ўпуб ул из уза қўйди кўзин.

Аҳли ҳақ бу навъ этиб салби вужуд¹
Будини бу важҳ ила айлаб нобуд.

Бўйла ошом эттилар жоми фано,
Қолмоғондин сўнг асар ўздин яно.

Ҳақ вужудидин бақое топмайин,
Жоми ваҳдатда ликое топмайин,

Чун фано хайлига² дохил бўлдилар,
Боқийи мутлаққа восил бўлдилар.

(«Лисонуг тайр»)

¹ Салби вужуд — вужудни инкор қилиш.

² Хайл — гуруҳ, тўда.

СУФИ ОЛЛОЕР:

ҲИКОЯТ

Баҳоуддин валҳақ тоби масваҳ
Авонига¹ йўлуқтилар баногаҳ.

Авон бир сўз деди, ул мард бир сўз,
Авон кўйди ёмонлиғ кўйига юз.

Юзига солди қамчин марди ҳоли,
Қизил қон бўлди сунбулдек соқоли.

Ушал қонлиғ соқолин олди қўлга,
Деди, ё Раб, муни сол яхши йўлга.

Ғазаб қилма, анга қилгил иноят,
Маҳамма ихрўйи десин қил кифоят

Бу сўзни эшитиб ул марди бебок,
Уриб наъра яқосин айлади чок.

Юзини ерга суртиб нола қилди,
Кўзини ёшини чун жола қилди.

Олиб ҳиммат асосин кирди йўлга,
Қўлин топшурди ул ҳимматли қулга.

Худо ул бандага қилди иноят,
Неча кун ўтмайин тобти валоят².

Ана хулқу, ана ҳилму, ана ҳол,
Ана давлат, ана нусрату иқбол.

¹ Авон — миршаб; қаттиққўл киши.

² Валоят — валийлик, авлиёлик.

Ана ҳиммат, ана хулқу, ана қор,
Ана табиғияти султони аброр.

Ёмонларнинг ишидур гина тутмоқ,
Мусулмонлиғ ёмонлиғни унутмоқ.

Ўзининг нафсини ким айлаган қул
Қилур ҳар кун хиёф кўрса таҳаммул¹.

Ва лекин бу таҳаммул айлаган нос
Ҳамиятда керак чун қаттиғ олмос.

Ҳамият бобидин ўткармагай мард
Агар чандики ул иш бўлса бир гард.

Ҳамият қайдидур билсанг беҳ тайин,
Назар айла «Китоби мужтаҳидин».

(«Саботул ожизин»)

¹ Таҳаммул — тоқат, сабр.

АЛИШЕР НАВОИИ:

ҲИКОЯТ

Хожаи динпарвари олий насаб,
Ким отига Порсо эрди лақаб¹.

Макка сайрин оллида жазм айлади,
Қаъбан исломга азм айлади.

Хожа Бу Наср эрди хизматкор анга².
Ходиму фарзанду хосу ёр анга.

Чун мушарраф бўлдилар мақсудқа,
Шукр зоҳир айлабон маъбудқа.

Қилдилар ҳар неки фарз эрди адо,
Халқнинг ҳажмини айларга дуо.

Ким қабул этгай ҳақ айлаб иттифоқ,
Хожани мажмуъ³ кўрдилар йироқ.

Олти юз минг раҳнаварди ҳақшунос,
Хожага кўргуздилар бу илтимос.

Соҳиби «Қудсия» ву «Фаслул-хитоб»,
Ул жамоатқа деди мундоқ жавоб:

«Ким манга бу ишки тортибсиз рақам,
Мен худ ондин тошқари қўймон қадам.

Гар мунга боисдурур фазлу камол,
Олами инсоф аро беқилу қол.

¹ Хожа Муҳаммад Порсо ҳақларида бу ҳикоят.

² Хожа Абу Наср — Хожа Муҳаммад Порсонинг ўғиллари,
Абу Наср 1460 йил вафот қилганлар.

³ Ма ж м у ъ — ҳамма йиғилган.

⁴ Ансаб — энг муносиб.

Мендан ансабдур⁴ бу иш Бу Насрга,
Ким дуо қилгай бу аҳли асрга».

Чун бу 'янглиғ они таъриф айлади,
Эл дуосин анга таклиф айлади.

Хожанинг инсофин ул эҳсон била,
Эл қабул айлаб саросар жон била.

Хожа Бу Наср этти минбарни макон,
Эл дуосин айлабон вирди забон.

Тенгри олдида муножот айлади:
Халқ учун изҳори ҳожот айлади.

Хожа минбарнинг тубин айлаб мақом,
Сидқ ила омин дер эрди бардавом.

Етгач охирга дуо бирла савол,
Деди сойил: — «К-эй илоҳи зулжалол.

Кўрмасанг лойиқ дуо ойинини,
Қилмагил зоеъ онинг оминини?»

Олти юз минг халқдин чиқди нафир¹,
Зор йиглаб ҳам сағиру ҳам кабир.

Офаринлар деб алар авсофига²,
Ҳам атову ҳам ўғул инсофига.

Мундин аҳсан кимсага йўқтур сифат,
Онгламас они жуз аҳли маърифат».

(«Лисонут тайр»)

¹ *Нафир* — нола. фарёд, йиғи.

² *Авсоф* — мақтовлар.

МАШРАБ:

Бухороро Бухоро метавон гуфт,
Баҳорашро зимистон метавон гуфт.
Баҳоуддин набошанд дар Бухоро
Фарангу кофиристон метавон гуфт.

Мазмуни: Бухорони Бухоро деса бўлур, баҳорини қиш деса бўлур. Агар Баҳоуддин Бухорода бўлмаса, Фарангистону кофиристон деса бўлур.

(«Шоҳ Машраб қиссаси», Т., «Шарқ» — 1991 йил.)

БОБУР:

Хожалар хожаси ул Хожа Убайд,
Ходиму чоқари Шиблийу Жунайд.
Ҳолату мартабаси зоҳирдур.
Васфу таърифида тил қосирдур.

(Ҳазрати Хожа Убайдулло Аҳрор,
«Рисолаи волидия».)

ОБИ ҲАЁТ ТОМЧИЛАРИ

Абдухолиқ Гиждувонийнинг ўз мурид ва маслакдошларига қолдирган бебаҳо ҳикмат, сабоқлари — рашҳа (томчи) лар деярли саккиз юз йилдан бери ўз аҳамиятини йўқотмай, бани башарга беминнат хизмат қилмоқда. XX асрнинг охирига келиб, пиримиз Абдухолиқ Гиждувоний эгаллаган чуққи нақадар юксакда эканлиги, унга етмоқ учун эса ҳали инсоният кўп саъй-ҳаракат қилмоғи даркорлигига қайта-қайта имон келтиради киши.

Маҳмуд Ҳасанов форс тилидан Али Сафийнинг «Рашҳаоту-айнул ҳаёт» («Оби ҳаёт томчилари») асаридан айрим парчаларни ўзбекчага ўгирди («Фан ва турмуш», 10-сон, 1991 йил). Мазкур рашҳалар Абдухолиқ Гиждувоний ҳикматларидир. Авлиён Кабир, Ҳазрат Баҳоуддин, Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор, Саъдуддин Кошғарий, Абдураҳмон Жомийлар томонидан шарҳланган ва ҳар томонлама ўрганилган.

Биринчи рашҳа: «хуш дар дам» ҳисобланади. «Аҳли тариқатнинг ибодати чиққан ва кирган нафаслардан огоҳ бўлмоқликдир», дейдилар Боязид Бастомий. Саъдуддин Кошғарий «хуш дар дам» ни қуйидагича шарҳлаган: «Нафас олмоқ ва чиқармоқ гафлат билан эмас, балки ҳузур ва огоҳлик юзасидан бўлиб, ҳар бир нафас Аллоҳ таоло зикри билан ўтсин».

Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор эса уқтирганларки, ҳар бир нафасни асраш ғоят муҳим, агар нафас огоҳлик билан олинса, ҳузурбахш бўлур. Ўз нафасини асрай олмаган (яъни, Аллоҳ зикридан бошқа ишларга нафасини сарфлаган) киши уни йўқотади. Нафасни беҳуда сарфлаган киши тариқатни қўлдан бой беради.

Ҳазрат Баҳоуддин деганларки, бу йўлда нафас ҳал этувчи омилдир. Яъни, нафас олаётганда ҳаёл на ўтмиш, на келажакка банд, балки ҳаёл ўтмиш ва келажак воқеаларидан озод бўлиши керак. Нафасни олиш ва уни чиқариш, шунингдек, икки нафас ўртасини ғоят эҳтиёт

қилиш зарур. Зеро, нафас гофиллик билан кириб чиқ-
масин. Рубойи:

Эй манда зи баҳри илм бар соҳили айн,
Дер баҳр фароғат асту бар соҳил шайн.
Бардор сафойи назар зи мавжи кафнайн,
Огоҳ ба саҳар бош байн ун-нафсайн.

Мазмуни: Эй илм денгизига кирмай, унинг соҳили-
да қолган зот, фароғатни денгиздан топасан, соҳилда
эса бахту саодат йўқ. Икки дунё жилвасига назар сол-
май ҳар саҳар нафас олиш ва уни чиқариш орасида
хушёр бўл.

Олмон адиби Гётенинг қуйидаги байтлари айнан ма-
на шу рашҳалардаги гоя таъсирида битилган:

Нафас олмоқ ҳамда чиқармоқ эрур,
Икки эҳсон, буни англамоқ зарур.
Бири сиқар, ўзгаси янги қувват,
Шулар сабаб ҳаёт гўзалдир гоят.
Аллоҳга шуқр де, нафас кирган он,
Шукур де нафасинг чиқарган замон.

«Хўш, нега айнан «хуш дар дам» рашҳаси биринчи
ўринга қўйилган? Бунда бирор ҳикмат борми? Ундан
кейинги, яъни «назар бар қадам» ни «хуш дар дам» дан
олдин қўйсак бўлмайдими? Ҳамма гап шундаки, «хуш
дар дам» машғулоти хаёлни жиловлаш, фикрни бир
жойга тўплашга қаратилган. Хаёлни жиловлаш эса осон
эмас. У гоҳ ўтмишга, гоҳ келажакка биздан сўроқсиз
сайр қилаверади. Хаёл кирмайдиган кўча, у кезмайдиган
минтақа йўқ ҳисоб. Шу сабаб агар фикру хаёл жи-
ловланиб, ёлғиз Аллоҳга қаратилмаса, солиқ кейинги
рашҳаларга амал эта олмайди. Зеро, Абдуҳолиқ Ғижду-
воний рашҳалари фақат тил зикрига эмас, дил зикрига
асасланади. Қўлга тасбеҳни олиб, шунчаки тилда «Ал-
лоҳ» деган билан мурод ҳосил бўлмайди. Ҳар нафасда
тилни ҳам, дилни ҳам, фикрни ҳам Аллоҳ зикри, Аллоҳ
ёди эгаллаши лозим.

Қўришиб турибдики, «хуш дар дам» рашҳаси кейинги
рашҳаларга амал қилмоқ учун ҳал этувчи вазифани ба-
жарар экан, шу боис у биринчи ўринга қўйилган.

Иккинчи рашҳанинг номи: «назар бар қадам» бўлиб,
унинг мазмуни шуки, солиқ назари доимо оёғи учига
қаратилган бўлсин. Назар нолойиқ жойларга тушмасин.

Абдурахмон Жомий «Тухфатул аҳрор» асарларида
Ҳазрат Баҳоуддинга атаб ёзган байтлари бор:

Кам зада беҳамдамий ҳуш дар дам,
Дар нагзашта назараш аз қадам.
Баски, зи худ карда ба суръат сафар,
Боз намонда қадамаш аз назар.

Мазмуни: У ҳушёрсиз бирор нафас олмади, назари
эса доимо қадамига қаратилган эди. У шу қадар катта
суръат билан ўзлигидан узилиб сафар этдики, қадами
ҳам назаридан ортда қолмади.

Сўфи Оллоёр «Саботул ожизин» да мазкур рашҳа
тўғрисида ёзганлар:

Кел эй мўъмин, агар тарсанда бўлсанг,
Кўзингни сақлагил ҳар қайда бўлсанг.

Кўйи бўлсин ҳамиша нуқтан чашм,
Мабодо бўлмагай бало тушуб ҳашм.

Назар қилгунча бад эй нафси маъюб
Тушуб кўз нуқтаси кўр бўлгани хуб.

Саодатдур назар бўлса қадамда,
Тажовуз айлагач бўлса надамда¹.

Агар қон чашма бўлса, чашма эй меҳ,
Хатарлик ерга тушгандин эрур беҳ.

На хушдур дидан тарсанда бўлсанг,
Вагарна косасидин қанда бўлсанг.

Иккинчи рашҳадан мурод—нигоҳни жиловлаш. Чунки, назар то ношоиста нарсаларга тушмаса, фикр бузилмайди, кўнгилда шайтон васвасаси авж олмайди. Демак, назар жиловланса, кўп гуноҳлардан одам тийнлади.

Учинчи рашҳа «сафар дар ватан» дир, яъни солиқнинг ўз табиатига сафари ҳисобланади. Ёмонликни тарк айлаб, яхшиликка юз тутиш, аста-секинлик билан одамийликдан фаришта сифатига кўчиш бу рашҳадан кўзланган мақсад ҳисобланади. Зеро, Мавлоно Саъдуддин

¹ Надам — надомат.

Қошғарий: «Иллатлардан қутулмаган одам қаерга борса ҳам ўзи билан ёмонлиги ҳамроҳдир», деганлар.

Солиқни сафарда ё ўз жойида муқим туриши ҳақида тариқат пирларининг фикри турличадир. Айримлари ибтидода сафар этиб охирида муқим турмоқликни тавсия этсалар, баъзилари ибтидода муқим бўлиб, охирида сафар қилмоқни жоиз деганлар. Яна шундайлар борки, ибтидода ҳам, интиҳода ҳам сафар қилмоқликни манъ этишган. Айримлари эса, ибтидода ҳам, интиҳода ҳам сафар қилаверинг, дейишган.

Лекин хожагонлар тариқатида, агар солиқ ибтидода сафар қилиб ҳақиқий шайхга дуч келса, ул шайхнинг ҳузурда муқим туради. Агар шундай шайх ўз юртида топилса, умуман сафар қилинмайди, деб таълим берилган.

Убайдуллоҳ Аҳрор фикрича, ибтидода сафар қилувчи солиқ ҳеч қандай фойда олмайди, балки вақтини беҳуда ўтказди, паришонликдан бошқа нарсага муяссар бўлмайди. Солиқ бирор азизнинг суҳбатига эришса, азиз этагини маҳкам тутиб, чидам ва ихлос билан то камолга етмагунча қимирламасин.

Бир киши Боязиддан сўради: «Бу толиблар йўл юрмакдин бир дами ором олмайдилар?» Боязид деди: «Мақсуд ва матлуб муқимдур. Мусофир эрмас, муқимни сафардан изламоқ яхши эмас».

Бу ривоят ҳам далолат бериб турибдики, муроду мақсадга «ватаннинг ўзида сафар» қилиб, яъни муқим туриб ҳам эришса бўлади.

Рубой:

Ё раб чи хуш аст бе даҳан хандидан,
Бевоситаи чашм жаҳонро дидан.
Бенишин, сафар кун, ки бағоят хуб аст,
Беаҳмати по гирди жаҳон гардидан.

Мазмуни: Ё раб! Оғизсиз (яъни ичдан) кулмоқ нақадар яхши, кўзни очмай (яъни кўзсиз) бутун жаҳонни кўриб турмоқ нақадар соз! Бир жойда қимирламай туриб оёқсиз бутун дунёни кезиб чиқмоқ нақадар яхшидур.

Абдураҳмон Жомийнинг «Шиққат ул-ламъ-аст» рисолаларида қуйидаги байт келтирилиб шарҳланган:

Ойнаи суврат аз сафар дур аст,
Қ-он пазиройи суврат аз нур аст.

Ўзида сувратни қабул қилувчи ойна суврат сари сафар қилмайди. Негаки, у нур туфайли сувратни қабул қилур (яъни унда сувратнинг ўзи тажаллий этур).

Шунга ўхшаб, юрак ҳам ўзини поклаёлса, дунёвий нарсалардан кечса, софлик билан безанса, ҳар қандай тамаъ, беҳуда ҳаваслардан кечса, ундай юракда Аллоҳ нури тажаллий этади ва шундан кейин бундай одамга сафар этмоқ даркор эмас. Чунки юрак сайқалланган бўлса, сафарга эҳтиёж қолмайди.

Тўртинчи рашҳа «хилват дар анжуман» дир. Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанддин сўрадиларки, сизнинг тариқингиз биноси не ишгадур? Дедиларки, анжуманда хилват; зоҳир юзидин халқ била ва ботин тарафидин Ҳақ Субҳонаҳу ва Таоло била. Байт:

Аз дарун шав ошнову ва-з берун бегонаваш,
Ин чунин зебо равиш кам мебувад андар жаҳон.

Мазмуни: юракдан Аллоҳ таоло билан ошно бўлу ташқаридан эса (яъни ўзгалар назарида) тўё бегонадай ўзни тут. Бундай гўзал равиш дунёда жуда камдир.

Қуръони каримда Аллоҳ таоло дебдурки: «Шахслар борки, олди-сотди вақтида ҳам Тангрини эслашдан фориғ бўлмайдилар (Алишер Навоий).

Хожа Авлиёи Кабир дейдиларки, зокир зикрга шу даражада берилсинки, ҳатто бозорда бўлганда ҳам шовқин-сурон унинг қулоғига кирмасин, ҳеч қандай ташқи ҳодиса уни зикрдан чалғитмасин.

Убайдуллоҳ Аҳрор фикрларича, зикр машғулотиға қаттиқ берилиш билан беш-олти кун ичида шундай даражага ётишиш мумкинки, одамларнинг ҳар қандай гаплари зокир қулоғига зикрдай туюлади ва ўзи ҳам неки деса, зикр каби бўлади. Бу даражага етмоқ учун эса қаттиқ сайъ-ҳаракат даркор.

«Хилват дар анжуман» дан олинган сабоқ шуки, солик дунёвий иш билан машғул бўлса-да, Аллоҳни унутмасин. Зеро, Ҳазрат Баҳоуддиннинг: «Дил ба ёру даст ба кор!», шиорларидан ҳам мақсад худди шудир. Кўнглинг Аллоҳ ёди билан, қўлинг меҳнат билан банд бўлсин. Яна шуни ҳам таъкидлаш жоизки, тариқат одамлардан четлашишни, кишилар суҳбатидан қочишни тарғиб қилмайди, балки зоҳир томонидан одамлар билан, ботин томондан Аллоҳ билан бўлиш лозимлигини уқтиради.

Бешинчи рашҳа «Едкард» ҳисобланади. Едкард иккига — тил ва дил зикрига бўлинади.

Мавлоно Саъдуддин Кошғарий айтадиларки, зикр таълими қуйидагича берилади: аввал шайх дили билан: «Ло илоҳа иллоллоҳу Муҳаммадур Расулуллоҳ», дейди. Мурид эса бутун диққатини бир жойга жамлаб, юрагини шайх юраги рўпарасига тутиб, оғзини маҳкам юмиб, нафас олмай, ихлос ва ички қувват билан юқоридаги зикрни такрорлай бошлайди. Мурид бу зикрни тили билан эмас, балки кўнгил билан айтади. Бир нафасда уч мартабагача мазкур калима такрорланади. Шундан кейин зикр ҳаловатини туйиш мумкин.

Демак; «хуш дар дам», «назар бар қадам»; «сафар дар ватан», «хилват дар анжуман» рашҳалари «Ёдкард» га ўтиш учун тайёргарлик босқичи ҳисобланади. «Ёдкард» Аллоҳ зикрини қалбда нақшлашда асосий омилдир.

Олтинчи рашҳа «Бозгашт» бўлиб, зокир тили «дили» билан калимайи тайиба (ло илоҳа) ни айтгандан сўнг: «Илоҳи анта мақсуди ва ризока матлуби», яъни: «Парвардигоро, сен менинг мақсадимсан ва сенинг ризонг менинг талабимдир», дейди. Мана шу калима зокирни ҳар хил яхши ё ёмон фикрлардан сақлайди, яъни фикр бўлинмайди, Аллоҳ зикридан чалғимайди.

Агар зокир қалби «Бозгашт» зикрини такрорлаганда қониқмаса, ундан ташвишланмасин, балки зикрида давом этаверсин. Бора-бора зикр теранлашиб, солик зикр ҳаловатини ҳис қилади.

Еттинчи рашҳа «Нигоҳдошт» деб номланган. Солик ўз хаёлини бошқа нарсалардан муҳофаза этиши керак. Калиман тойиба бир нафасда неча марта такрорланса, шу вақт мобайнида хаёлни ўзга фикрлардан асраш зарур.

Мавлоно Саъдуддин Кошғарий деганларки, зикр пайти икки ё уч соатдан кўпроқ вақт киши ўз хаёлини муҳофаза этсин. Зикр тугагандан сўнг эса бошқа фикрлар билан банд бўлиш мумкин.

Хожа Убайдуллоҳ Аҳрорнинг асҳобларидан бири Мавлоно Қосимнинг ёзишларича, Хожа Убайдуллоҳ саҳардан чошгоҳгача ўз хаёлларини муҳофаза қила олиш даражасига етган экан.

Бу босқичга сидқу эътиқод, қаттиқ меҳнат билан етишиш мумкин. Бу босқич зокирнинг камолот даражасини белгилайди.

Саккизинчи рашҳа — «Ёддошт». Юрак доимо Аллоҳ таолони завқ билан ёдда тутиши ва Ҳақ таолодан ҳаминша огоҳ бўлиши керак. Айрим машойихлар бу ҳолни

«ғойиб бўлмас ҳузур» деб атаганлар. Бутун кўнгилни
Ҳақ таоло муҳаббати қамраб олиши дарқор.

Ҳазрат Убайдуллоҳ Аҳрор охирги тўрт рашҳани қу-
йидагича қисқа шарҳлаган: ёдкард — зикрда қаттиқ ҳа-
ракат қилиш, бозгашт — Ҳақ Субҳонаҳу ва таолога юз-
ланиб, ҳар гал калимайи тойибани айтганда: «Худован-
до, Мақсудим сенсан!», дейишдир, нигоҳдошт — тил би-
лан эмас, балки дил билан зикр этиш, ёддошт — нигоҳ-
дошда мустаҳкам туришдир¹.

¹ Абдухолиқ Гиждувонийнинг бу рашҳалари Али Сафийнинг
«Рашаҳоту айнул ҳаёт» асарларидан олинди. Бу асардан парча
Маҳмуд Ҳасанов томонидан таржима қилинган. Биз шу таржима-
дан фойдаландик.

НАҚШБАНДИЯ ТАРИҚАТИНИНГ УСУЛ ВА ОДОБИ

1991 йилнинг сентябрь ойида Истанбулдан нақшбандия тариқатининг пири муршиди Маҳмуд Асъад Жўшан ҳазратлари бир гуруҳ муридлари билан Бухорои шарифга келдилар. Улар Абдухолиқ Ғиждувоний, ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд мазорларини зиёрат қилдилар. Мир Араб мадрасаси мударрислари билан учрашдилар.

Маҳмуд Асъад Жўшан Истанбул Исломи дорулфунунининг профессори, сўфийлик тариқати бўйича бир неча қимматли китоблар, тадқиқотлар муаллифи ҳисобланадилар. Ул зот араб, форс, инглиз, олмон тилларини мукаммал билади. Маҳмуд Асъад Жўшан ҳазратлари Мир Араб мадрасасининг мударриси, Бухоро вилояти бош имомхатиби Ҳожи Абдуғофир Бухорий билан учрашиб, «Нақшбандия тариқатининг усул ва «Силсилаи шариф» ни тортиқ қилиб, уни жумҳуриятимиздаги ҳазрат Баҳоуддин тариқати билан қизиқувчиларга, шунингдек, тариқат муридларига етказмоқ учун фотиҳа бердилар.

Маҳмуд Асъад Жўшан ҳазратлари нақшбандия, қодирия, кубровия, чиштия, суҳравардия ва бошқа тариқатларнинг билимдони, етук мутахассиси сифатида маълум ва машҳурдир.

Биз нақшбандия тариқати усул ва одобини ва «Силсилаи шариф» ни Маҳмуд Асъад Жўшан ҳазратлари берган қондага риоя этган ҳолда баён этурмиз.

Нақшбандия тариқати усул ва одобини қуйидагича дир:

Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳим!

Нақшбандия тариқатига кирмоқчи бўлганлар қуйидагиларга амал этмоғи керак. Эрта тонгда тоза таҳорат олгандан сўнг бомдод намозидан кейин қиблага қараб ўтирилади. 25 марта истиғфор (Астағфуруллоҳал аззим) айтилади. Бир марта «Фотиҳа» сураси, уч марта «Ихлос»

сураси ўқилур. Ҳосил бўлган савобни пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом руҳи шарифларига, қолган пайғамбарларнинг жумла авлодларига, аҳлу аёлларига, асҳобларига ва Баҳоуддин Нақшбанд Ҳазратлари, Мавлоно Холид Бағдодий руҳларига бахшида айладим, дейилади.

Сўнг кўз юмилади ва умрнинг сўнгги нафаси тасаввур қилинади. Мана, Ҳазрат Азроил келдилар. Калимаи шаҳодатни тилимизда такрорлаймиз: Ашҳаду ал ла илоҳа иллоллоҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва расулу. Ҳазрат Азроил жонимизни олдилар-да, охиратдаги жойимизни кўрсатдилар. Шу пайт жон дерки, бу жасад бирлан шунча йил бирга яшадим. Энди эса ундан айрилдим, жасаднинг ҳоли не кечади?

Дўстларимиз, хешу ақраболаримиз мурдамиз атрофида йиғилиб йиғлайдилар. Мурдамизни ювадилар, кафанлайдилар ва жаноза ўқиб, қабристонга элтишиб, лаҳад ичига қўйиб, тарқалишади. Кейин... Кейин Ҳақ таолонинг икки сўроқчиси (Мункар ва Накир исмли фаришта) бизни сўроққа тутади: Ман Раббука (Раббинг ким)? Ва ман Набийюка (Пайғамбаринг ким)? Ва ма китабука (Китобинг қайси)? Ва ма динука (Дининг қанақа)? Ва ма қиблатука (Қибланг қаер)?...

Жавоб берамиз: Раббим Аллоҳ, пайғамбарим Муҳаммад алайҳиссалом, китобим Қуръон, диним ислом, қиблам Каъбаи шариф.

Шундай жавоб бериш илоҳи ҳаммамизга насиб этсин.

Шундан сўнг сўроқчилар: Аллоҳ сенга жаннатни муборақ этсин, деб кетадилар. Қабримиз, иншоллоҳ, жаннат тимсолини олур.

Пирларимиз хабар берурлар, авлодларимиздан фалон киши келмиш дерлар. Биздан олдин ўтган хешу ақраболаримиз келиб бизни кутиб оларлар ва у оламда бирга бўлурмиз.

Бу машғулот «Робитаи мавт» (ўлим билан боғланиш) деб аталади. Ҳалимимиз ҳақида ҳар куни ўйлаймиз, уни тўлиқ тасаввур этамиз. Бу 10—15 дақиқа вақтни олади.

Иккинчи машғулот «Робитаи муршид» (пир билан боғланиш) дир.

Бизнинг пиримиз ҳазрати Холид. Ул зот бағдодлик, қабрлари эса Шомда. У киши йирик гавдали, қирра бурунли, қора соқолли, соқолларининг орасида бир оз оқи бор, нуроний юзли бир зоти муҳтарамдир. Қаршимизда

у кишининг ўтирганларини, ёнларида ҳазрат Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи васаллам ўтирганларини тасаввур этамиз. Файзи илоҳий уларнинг қалбларидан ўзимизнинг юракларимизга кўчиб ўтаётганини ҳис қиламиз. Уларнинг қалбларидан келадиغان файзни бир неча дақиқа нитизор бўлиб кутамиз. Сўнгра уни қалбга жо қиламиз. Чунки кўнгил Аллоҳ таолонинг назаргоҳидир. Аллоҳ қулнинг кўнглида тажаллий этур. Қалб нур оламидир, у нур оламини биз ҳам кўра оламиз. Ҳар тарафимиз нурга эврилиб, қаршимизда нурдан Аллоҳ исми шарифининг ёзуви пайдо бўлади.

Бир муддатдан сўнг: «Ё Раббий, ер Сеники, кўк Сеники! Кўкда, ерда не бўлса, ҳаммаси Сеники, Мен ҳам Сенинг ожиз ва гуноҳкор қулингман... мени авф эт, мағрифат айла. Мен сенинг зикрингда зокир, неъматларинг шукрида шокир. Сен севган ва рози бўлган қулларнинг орасига мени қабул айла?», деб ичимизда тазарру ва ниёз этамиз. Кейин тасбеҳимизни қўлимизга оламиз ва маъноларни тушуниб, қуйидагиларни такрорлаймиз.

Бу эса учинчи қисм — «Зикр» қисмидир:

1. 100 маротаба «Астағфуруллоҳал аъзим».

2. 100 маротаба «Ло илоҳа иллоллоҳ».

3. 100 маротаба «Аллоҳ». Бу муборак сўз беш минг мартагача етказилади. Ҳар юз бордан кейин «Илоҳи анта мақсуди ва ризока матлуби», яъни Парвардигоро, Сен менинг мақсадимсан ва Сенинг ризонг менинг талабимдир, деймиз.

4. 100 маротаба «Саловоти шариф» — «Аллоҳума сали ва борук» ни ўқимоқ афзал (ёки «Аллоҳума салило сайидино Муҳаммадан ва ала олий сайидино Муҳаммад»).

5. 100 марта «Ихлос» сураси («Бисмиллоҳ бирлан «Қулҳуволлоҳу аҳад») ўқилади.

Энди яна қандай амалларга риоя этмоқ керак?

1. Жамоа билан намоз ўқимоққа одат қилмоқ.

Бомдод намозидан кейин зикр, аврод ўқимоқ, Қуръон қироати билан машғул бўлиб, қуён чиққандан сўнг, яъни 45 дақиқа ўтгач, икки ракаат ишрок намозини ўқимоқ лозим.

2. Қуёш юксалгандан сўнг, яъни соат 10—11 ларда 4 ракаатдан 8 ракаатгача зуҳо (чошгоҳ) намозини ўқи-моқ.

3. Шом намозидан кейин 6 ракаат ($2 \times 2 \times 2$ ёки 2×4) абвобин (тавба қилувчилар) намозини адо этиш даркор.

4. Ухлашдан олдин таҳорат олиб, камиди 4 ракаат (2×2) нафл намозини ўқиш.

5. Кечалари таҳажжух (ярим кечада ўқиладиган) намозини адо этмоқ (саккиз ракаатдан ўн икки ракаатгача).

Душанба ва пайшанба кунлари рўза тутмоқ ва бошқа нафл рўзаларига риоя этмоқ тавсия қилинади.

Кишиларнинг ишига аралашмаслик, ғийбат ва ёлгонларга қатъиян қўшилмаслик, қазо бўлган намоз ва рўзаларни адо этиш, турли гуноҳ ишлардан сақланмоқлик талаб қилинади.

Аллоҳ муборак этсин. Аллоҳ таоло кўнглимизни истиқоматдин, тариқатдин, ҳақиқатдин айирмасин. Омин!
Охирида ўн марта «Фотиҳа» сураси ўқилади.

СИЛСИЛАИ ШАРИФ

1. Сайид Коннот Ҳазрати Муҳаммад Мустафо Саллоллоҳу алайҳи васаллам.
2. Ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ (разияллоҳу анҳу)
3. Ҳазрати Салмонн Форсий (разияллоҳу анҳу).
4. Ҳазрати Қосим ибн Муҳаммад (разияллоҳу анҳу).
5. Ҳазрати Жаъфари Содиқ (разияллоҳу анҳу).
6. Ҳазрати Боязил Бастомий (қуддиса сирруҳу).
7. Ҳазрати Абул Ҳасан Харақоний (қуддиса сирруҳу).
8. Ҳазрати Абу Али ал-Фармадий (қуддиса сирруҳу).
9. Ҳазрати Юсуф Ҳамадоний (қуддиса сирруҳу).
10. Ҳазрати Абдулолиқ Гиждувоний (қуддиса сирруҳу).
11. Ҳазрати Ориф ар-Ревгарий (қуддиса сирруҳу).
12. Ҳазрати Маҳмуд Анжир ал Фағнавий (қуддиса сирруҳу).
13. Ҳазрати Али ар-Рометаний (қуддиса сирруҳу).
14. Ҳазрати Муҳаммад Бобойн Самосий (қуддиса сирруҳу).
15. Ҳазрати Мир Кулол (қуддиса сирруҳу).
16. Ҳазрати Шохи Нақшбанд Баҳоуддин Увайсий ал Бухорий (қуддиса сирруҳу).
17. Ҳазрати Алоуддин Аттор (қуддиса сирруҳу).
18. Ҳазрати Яқуб ал-Чархий (қуддиса сирруҳу).
19. Ҳазрати Убайдуллоҳ Аҳрор (қуддиса сирруҳу).
20. Ҳазрати Муҳаммад Зоҳид (қуддиса сирруҳу).
21. Ҳазрати Муҳаммад Дарвиш (қуддиса сирруҳу).
22. Ҳазрати Хўжайн ал-Имганакий (қуддиса сирруҳу).
23. Ҳазрати Муҳаммад Боқий (қуддиса сирруҳу).
24. Ҳазрати Имом Раббоний Мужоаддин алфи соний Аҳмад Фаруҳ ас-Сарҳиндий (қуддиса сирруҳу).
25. Ҳазрати Муҳаммад Масъум (қуддиса сирруҳу).
26. Ҳазрати Шайх Сайфулдин (қуддиса сирруҳу).
27. Ҳазрати Сайид Нури Муҳаммад ал-Бадвоний (қуддиса сирруҳу).
28. Ҳазрати Шамсулдин Жони Жонон Мазҳар (қуддиса сирруҳу).
29. Ҳазрати Шайх Абдулла ад-Деҳлавий (қуддиса сирруҳу).
30. Ҳазрати Мавлоно Зиёуддин Холид ал-Бағдодий (қуддиса сирруҳу).
31. Ҳазрати Аҳмад ибни Сулаймон Холид Ҳасан ас-Сомий (қуддиса сирруҳу).
32. Ҳазрати Аҳмад Зиёуддин ал-Кумушҳанавий (қуддиса сирруҳу).
33. Ҳазрати Ҳасан Ҳилмий ал-Қастамоний (қуддиса сирруҳу).
34. Ҳазрати Исмоил Нажотий ас-Сағфиранболий (қуддиса сирруҳу).
35. Ҳазрати Умар Зиёуддин ал-Доғистоний (қуддиса сирруҳу).
36. Ҳазрати Мустафо Файзий ибн Амулло ат-Такфурдоғий (қуддиса сирруҳу).
37. Ҳазрати Ҳасиб ас-Шерозий (қуддиса сирруҳу).
38. Ҳазрати Абдулазиз ал-Қосоний (қуддиса сирруҳу).
39. Ҳазрати Муҳаммад Зоҳир ибн Иброҳим ал-Бурсоний (қуддиса сирруҳу).

ИЗОҲЛАР

Муҳаммад алайҳиссалом (570—632) — Сарвари Коинот, пайғамбар, Маккада туғилиб, Мадинада марҳум бўлганлар.

Абу Бакр Сиддиқ (572—634) — халифан рошидин.

Салмони Форсий — 655 йил вафот қилганлар, пайғамбар алайҳиссалом саҳобалари.

Қосим ибн Муҳаммад — 634 йил вафот қилганлар.

Жаъфари Содиқ — 700—765 йил.

Боязид Бастомий — 961 йил вафот қилганлар, исмлари Тайфурибн Исо.

Абул Ҳасан Харақоний — 1033 йил вафот қилганлар.

Юсуф Ҳамадоний — 1140 йил вафот қилганлар. Юсуф Ҳамадонийдан Ҳасан Андоқий, Абдулло Барқий, Аҳмад Яссавий, Абдухалиқ Ғиждувоний таълим олганлар.

Абдухалиқ Ғиждувоний (1103—1179) — Ғиждувонда туғилиб, шу ерда вафот қилганлар. Мозорлари Ғиждувонда машҳур энёратгоҳдир. «Рисолаи соҳибия», «Рисолаи шайхушшуюх Ҳазрати Абу Юсуф Ҳамадоний», «Мақомоти Хўжа Юсуф Ҳамадоний» номи китоблар муаллифи ҳисобланадилар.

Ориф ар-Ревгарий (XII—XIII аср) — Шофирконда туғилганлар, қабрлари Шофиркондадир. Хожа Ориф Моҳи Тобон номи билан машҳур.

Маҳмуд Анжир ал-Фағнавий (XII—XIII аср) — вобкентлик. Қабрлари Вобкентдаги Анжир Фағний мавзеида.

Хўжа Али Рометаний (XIII—XIV аср) — Хожан Азизон номи билан машҳур. Рометанлик, қабрлари Рометандадир.

Муҳаммад Бобойи Самосий — 1354 йил вафот қилганлар. Мозорлари Рометаннинг Самос (Симос) қишлоғида.

Саййид Мир Кулол (XIV аср) — Сухор қишлоғида туғилганлар. Сухорда дафн қилинганлар (Бухородаги Қогон туманида).

Баҳоуддин Нақибанд (1318—1389) — Бухоро яқинидаги Қасри Орифонда туғилганлар (Қогон тумани), мозорлари шу ердадир.

Алоуддин Аттор — 1400 йил вафот қилганлар. Ҳазрат Баҳоуддиннинг биринчи халифа (ўринбосар) ларидир. Алоуддин Атторнинг исмлари Муҳаммад ибн Муҳаммад ал-Бухорийдир. Бу зоти шарифнинг қабрлари Ҳисори шодмон (Душанбе) вилояти, Чағониён тумани, Даҳинав қишлоғида.

Хўжа Порсо (1345—1419) — Ҳазрат Баҳоуддиннинг иккинчи халифалари. «Анис ат толибин», «Рисолаи қудсия», «Таруф» ва бошқа китобларнинг муаллифи. Бу зоти шарифнинг тўлиқ исми Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Маҳмуд ал-Ҳофиз ал-Бухорийдир. Мозорлари Мадинада.

Саъдуддин Қошғарий — 1456 йил вафот қилганлар.

Қусам Шайх (XIV аср) — турк машойихи, қабрлари Қаршида.

Халил Ота (XVI аср) — турк машойиҳи, мазорлари Қашқадарёнинг Нахшаб тумани, Деҳая Шуллақонда.

Яъқуб Чархий — 1447 йил вафот қилганлар. Афғонистонлик. Қабрлари Душанбеда. Мавлоно номи билан машҳур.

Убайдуллоҳ Аҳрор (1400—1448) — мазорлари Самарқандда.

Муҳаммад Боқий Қобулий — 1605 йил вафот этганлар, Хўжай Боқибулло номи билан машҳур.

Имоми Раббоний Мужоуддин алфи Соний Аҳмад Фарруҳ ас-Саҳиндий 1563-1625 а.

МУНДАРИЖА

Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд	3
Тариқат не?	20
Ҳадис. Ҳикмат. Ашъор	34
Сўфи Оллоёр. Ҳикояти Шайх Бастомий	51
Алишер Навоий. Ҳикоят	53
Машраб. Ҳикоят	55
Алишер Навоий. Хожа Баҳоуддин Нақшбанд сўзи Фанойи	
Комил мақолида	57
Сўфи Оллоёр. Ҳикоят	59
Алишер Навоий. Ҳикоят	61
Машраб	63
Бобур	63
Оби ҳаёт томчилари	64
Нақшбандия тариқатининг усул ва одоби	71
Силсилаи шариф	75
Изоҳлар	76

Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти

Садриддин Салим Бухорий

ҲАЗРАТ БАҲОУДДИН НАҚШБАНД

Бадна

Муҳаррир *Шортўхта Қилич*
Расм Ю. *Габдуллоев*
Расмлар муҳаррири *А. Қива*
Техн. муҳаррир *В. Барсқола*
Мусаҳҳиҳ *Ш. Собирова*

ИБ № 5176

Босмахонага 06.05.93 да берилди. Босишга 25.06.93 да рухсат этилди. Бичими 84×108¹/₃₂. 2-нав босмахона қоғози. Адабий гарнитура. Юқори босма 4,2 шартли босма тобоқ 4,8 бўлак нусхаси, 4,5 нәшр босма тобоғи. Жами 100000 нусха. 1201 рақамли буюртига. Баҳоси шартнома асосида. 67-93 рақамли шартнома.

Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 700120. Тошкент, Навоий кўчаси. 30.

Ўзбекистон Республикасини Давлат матбуот қўмитасининг 1-босмахонасида босилди. 700002. Тошкент, Савдон кўчаси, 1-бек кўча. 2-уй.